

RUSYA'NIN TRANS-KAFKAS POLİTİKASI VE KOMİSERLİKLE MÜNASEBETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Nurcan TOKSOY

I- Komiserliğin¹ Kurulması ve Siyasi Gelişmeler

Rusya'da, 1916 yılında çarlık rejiminin yıkılması üzerine olaylar patlak vermiş yeni hükümeti kuran Kerenskiy de, olayları durdurmada başarılı olamamıştır. 1917 devrimi ile Lenin, Rusya'nın kaderini ele geçirmiş ve 8 Kasım'da da Halk Komiserleri Konseyi yani Sovnarkom yönetime el koymuştur. Sovnarkom'un icraatlarından biri milletlerin haklarına dair bir deklarasyon yayınlamak olmuştur².

15 Kasım 1917 de yayınlanan bu deklarasyonla her milletin kendi kaderine hakim olması ilkesi kabul edilmiştir³. Başka bir deyişle Kafkasya'daki milletlerin, Rusya bünyesinden ayrılması ve kendi bağımsız devletlerini kurmaları onaylanmıştır. Din ve ırk ayrımına bağlı ayrıcalıklar reddedilerek azınlıkların milli gelişmelerine engel tanınmayacağını ilan edilmiştir. Hatta Vladimir Ul'yanov (Lenin), daha ihtilalden önce Rus ordularının gerek Kafkasya'da Ermenilerin iddia ettiği topraklardan ve gerekse Doğu Anadolu'dan çekilmesi gerektiğini kaydetmiş ve bu sözlerini devrimden sonra da tekrarlamıştır. Ermeni meselesi, sadece Sovnarkom'un

* Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ 1917 Şubat İhtilalini müteakip, Çarlık idaresinin yerine geçmek üzere, "Geçici Hükümet" tarafından Petrograd'daki mebuslardan "Maveray-ı Kafkas Komitesi" teşkil edildi ve Tiflis'e gönderildi. Adı geçen bu komite, Bolşeviklerin 25 Ekim (7 Kasım) 1917 tarihinde Petrograd'da iktidarı ele geçirmeleri üzerine, parti teşkilatlarıyla müştereken yaptıkları toplantıda "Maveray-ı Kafkas" için ayrı bir idare organı yapılmasına karar vererek 15/ 28 Kasım 1917 tarihinde "Maveray-ı Kafkas komiserliğinin" teşkilini ilan ettiler. Bu komiserlik, Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan mümessillerinden kurulan bir nevi "Federasyon" idi. Bkz. Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara 1990, s.459-562.

² Stefanos Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, İstanbul 1979, s.12.

³ A.B. Kadişev, İnterventsiya i Grajdanskaya Voynav Zakavkazye, Moskova, 1960, s.42.

başkanı Lenin tarafından değil, milletler komiseri Jozef Cugaşvili (Stalin) tarafından da önemle benimsenmiştir. Aslında Rus sosyalistleri ve bolşevikleri arasında bir çok Ermeni de bulunmaktaydı. Bolşevik liderleri bundan dolayı Avrupa ve Amerika'daki sosyalistlerin gözüne girmek amacıyla Türk idaresinde yaşayan Ermenilerin haklarını korumayı kendilerine vazife edinmişlerdi. Onların görüşlerine göre, Ermenilerin kurtuluşu ancak Türk idaresinden çıkmalarıyla mümkün olacaktır. Dolayısıyla Doğu Anadolu'da, Ermenilerin kendi kendilerini idare edebilecekleri bir rejimin kurulması gerekiyordu⁴.

Esasen Lenin'in Ermenileri koruma siyasetini hemen acilen ele almasının en önemli sebebi, yukarıda da söylediğimiz gibi Bolşevik Partisinin en nüfuzlu azaları arasında bir çok Ermeninin bulunmasıydı. Stefan Şaumyan, Avanesov ve Mikoyan bunların en tanınmışlarıydı. Hatta ileri gelen bu kişiler, Lenin'e bu konuda baskı bile yapmışlardır. Bu konuda A.B. Boryan şu yorumu yapmaktadır; " Ermeni sorununu anlamak için genellikle Trans-Kafkas gerçeği hakkında bilgi almak gerekiyor. Çünkü sosyal hayat, dini hayat, toprak ve su meseleleri, milli yönden siyasi durum ve devletlerin Trans-Kafkas politikası, birbirleriyle öylesine iç içe girmişti ki, Ermenistan'ı tecrit edilmiş şekilde gözden geçirmek imkansızdır. Diğer yandan önderlik rolünü üzerlerine alan Menşevikler, büyük toprak sahipleri, asilzade ve küçük burjuvalar, Ermeni dükkancılığının ve petrol sanayicilerinin, Azeri beylerinin ve hanlarının ittifakının ilhamcıları idiler"⁵. Bu yorum gerçeklerin ortaya çıkması açısından önemlidir.

Daha sonra Aralık 1917 de Ermeni Dış işleriyle ilgili bir komiserliğin oluşturulması kararı alınmış ve komiserliğin başkanlığına da eski Sovyet Prezidyum'u üyesi Varlan Avanesov getirilmiştir. Varlan Avanesov, Vahan Terian'ın da yardımıyla bu teşekkülün tamamlanması için eski Hınçak Partisi üyeleri olan Makintsian ve Karinian ile ihtilalci sosyalistlere çağrıda bulunmuşlardır. Hiç bir yetkiye sahip olmayan ve Trans-

⁴ Kadişev, a.g.e., s.43.

⁵ A.B. Boryan; Armeniya Mejduarodnaya Diplomatya İ SSSR, Cast II, Moskova 1929, s.390.

Kafkasya'dan kopan bu komiserlik, Tiflis'deki milli konseyçe oluşturulan çok sayıdaki Ermeni komitesini kontrol edemiyordu. Kurulmuş olan bu komitelerin görevi de, halkların çıkarlarını savunmak, batı cephesinden dönen askerleri toparlamak ve onları Ermenistan'ın savunmasına göndermekti⁶.

Kısa zamanda merkezi hükümetle de irtibata geçen komiteler komiserleğe bağlanmak için çaba sarfetmeye başladılar. Lazarian kurumuna (öğretim kurumu) yerleşen komiserlik, propaganda, askeri işler, yayın, mülteciler sektörleri gibi farklı sektörler oluşturmuşlardır. Haziran ayından itibaren “ Kommounist” adında haftalık bir yayın organı da çıkarmışlardır. Bu yayın organının birinci sayısında çıkan bir makalede Vahan Terian şunları yazmıştır; “ Ermeni kitlelerine açıkça bildirme zamanı nihayet geldi. İşçi ve Köylülerin hükümeti olan Rus hükümetine itaat edin ve şundan emin olun ki, bu hükümet, akıtılan bunca kan ve göz yaşından sonra sizleri özgürlüğe kavuşturacaktır”⁷. Esasen 15 Kasım deklarasyonu ile Rusların işgali altındaki Doğu Anadolu'ya bağımsızlık verilmesinde, Rusların da menfaatları vardı⁸.

İlan edilen deklarasyonda belirtilen haklar, sözde Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler içinde geçerli idi. Hatta Türk-Rus sınırında bir Ermeni devletinin kurulması Rusya'nın menfaatları bakımından çok gerekli görülüyordu ve bu durumda Ermenistan'ın Türk baskısı ve tehdidi karşısında, Rusya'ya bağlanması muhakkaktı. Brest - Litovsk da başlanan barış girişimleri sırasında bu amaçla hareket eden Bolşevik liderleri, barışın kesin bir esasa bağlanmasında Ermeni meselesini kendi istedikleri gibi halletme yolunu takip ettiler ve Tükiye'yi bir oldu bitti karşısında bırakmak istediler⁹.

Fakat bu arada Kafkasya'da karışıklıklar çıktı. İstenilen ve planlanan düşüncelerin gerçekleşmesi zor gibi görülüyordu. Güney Kafkasya'da Er-

---

⁶ Serge Afanasyan; L'armenie L'azerbaïdjan Et La Georgie de l'Independance a'l İnstauration du Pavvoir Sovietique (1917-1923), Paris, 1981, s.36.

⁷ Afanasyan, a.g.e., s.37.

⁸ Akdes Nimet Kurat; Türkiye ve Rusya, Ankara 1990, s.336.

⁹ Kadışev, İntervensiya..., s.49.

meni ve Gürcü unsurları hakim olmasına rağmen aralarında rekabet vardı. Kuzey Kafkasya'nın hakimi ise Kazaklar idi. Doğu Kafkasya dahilindeki Müslüman Türkler ise müstakil Kafkas Hükümetinden daha çok maksimilistlere taraftardılar. Kafkas Hükümeti ise ordu komutanları tarafından kurulmuştu. Kafkas ordusu maksimilist değildi ancak barış taraftarıydı¹⁰.

İşte bu karışık duruma rağmen halk komiseri Sovnarkom 29 Aralık 1917 (11 Ocak 1918) de Doğu Anadolu'ya ait şu kararnameyi ilan etti;

"Rusya'nın işgali altında bulunan Doğu Anadolu'daki Ermenilerin kendi mukadderatlarını, hatta tam bir istiklale varıncaya kadar, serbestçe tayin hususundaki haklarını Rusya, Amele ve Köylü hükümetinin desteklediğini, halk komisirleri Sovyeti, Ermeni halkına ilan eder. Halk Komiseri Sovyetine göre, bu hakların gerçekleştirilmesi ancak Ermeni halkının serbestçe Referandum yapmasını sağlayacak bir takım garantilerin önceden alınması ile mümkün olacaktır. Bu kabil garantileri Halk Komiserleri Sovyetince şöyle olacağı fikrindedir.

1- Rus ordusunun, Doğu Anadolu'nun dışına çıkması ve Doğu Anadolu ahalisinin şahsi mal ve mülkünün emniyetini kurmak maksadıyla hemen bir Ermeni halk meclisinin teşkili.

2- Ermeni muhacirleri ve çeşitli memleketlere dağılmış olan Ermeni mültecilerinin doğu Anadolu'ya her hangi bir engelle karşılaşmadan geri dönebilmeleri.

3- Harp esnasında Türk makamlarınca, Türkiye'nin başka bölgelerine zorla gönderilmiş olan Ermenilerin, Doğu Anadolu bölgesine serbestçe dönmelerinin mümkün kılınması; Türk makamları ile barış müzakereleri akd edilirken Halk Komiserleri Sovyeti bu mesele üzerinde ısrarla duracaktır.

4- Ermeni Halk mümessilleri şurası adıyla Doğu Anadolu'da geçici bir idarenin kurulması. Kafkas işleri, geçici fevkalade halk komiseri Stefan

¹⁰ ATASE K.340, D.406-1366, F.1-29.

Şaumyan, Doğu Anadolu ahalisine 2. ve 3. maddelerin tatbiki ve Doğu Anadolu sahasından Rus askerinin çıkarılması işini tanzim edecek karma komisyonun teşkili husularında her türlü müzaheretle bulunmakla vazifelendirilmiştir.

Haşiyeye: Doğu Anadolu'nun coğrafi sınırlarını demografik esaslara göre seçilen Ermeni Halk Murahhasları Kafkas İşleri Fevkaledede Geçici Komiseri ile birlikte tayin ve tesbit edilecektir¹¹.

Halk Komiserleri Sovyeti Başkanı

Viladimir Ul'yanov (Lenin)

Milletler İşleri Halk Komiseri

Jozef Cugaşvili (Stalin)

Sovyet hükümetinin bu kanunu, böylelikle Ermenilerin isteklerini özgürce ifade etmiş, onların iradesine uygun kendi devlet hayatlarını kurmak için tam imkan sağlıyordu. Kafkas işleri üzerine fevkaledede geçici komiser Şaumyan, bu kanunun gerçekleştirilmesine her türlü yardımın gösterilmesini temin etmekle görevlendirilmiştir¹². Şaumyan, aynı zamanda Ermeni halkının demokratik yolla seçilmiş temsilcileri ile birlikte komşu veya dairelerin temsilcileri ile anlaşmaları üzerine Doğu Anadolu'nun sınırlarını, askeri kuvvetlerinin ordan seçilmesi müddetini ve usullerini tayin edecekti¹³.

Fakat cephede gelişen olaylar, Sovyet hükümetine, bu tedbirlerini gerçekleştirmesi imkanı vermemiştir¹⁴. Esasen Bolşeviklerin idareyi ele geçirmeleri hususu Maveray-ı Kafkas Komitesince tasvip edilmemişti. Bolşevikliğin yayılmasını bir tehlike olarak nitelendiren Firuz Kazemzadeh şu yorumu yapmaktadır; “ Bu çığ Trans-Kafkasya'yı içine almak üzereydi ve

¹¹ Kadişev, İnterventsiya..., s.43; Kurat, Türkiye ve Rusya..., s.336 vd.

¹² Kadişev, a.g.e., s.43.

¹³ Kadişev, a.g.e., s.43.

¹⁴ Tefvik Bıyıklıoğlu, Osmanlı ve Türk Doğu Hudut Politikası, İstanbul 1958, s.16.

bu yüzden Trans-Kafkasya liderleri çabuk davranmalı ve şehirlerin yağmalanmasını ve rejimlerin düşmesini önlemek için Ermeni, Gürcü ve Azerbaycan Türkleri'nin davet edildiği milletler askeri meclisini kurmalıydılar. Bu meclis, elinde ordu bulunan tek kurumdu ve Trans-Kafkasya'yı bu yeni tehditte korumalıydı"¹⁵ diyordu. Gerçektende 7 Kasım 1917 tarihinde Harbiye Bakanı D. Donskoy, yayınladığı bildiri de ülke şurasının Bolşeviklerin hareketini uygun görmediğini söyleyerek orduyu sakin olmaya davet etmiştir¹⁶. Hemen akabinde 8 Kasım 1917 de Kafkasya Ordusu Ordu Komitesi şu önemli kararı almıştır.

1- Bolşeviklerin komplosu, halkın devlet idaresinin aksine çıkmaktadır. Halkın iradesi ile hakimiyet Kerenski hükümetine verilmiştir.

2- Yalnız Kerenski hükümeti inkılab-ı demokrasinin denetimi altında halk adına ülkeyi yönetmek hakkına sahiptir.

3- Diğer hükümet her türlü hakimiyeti ele geçirerek inkılabın bütün olumlu sonuçlarını yok edebilir ve ülkeyi sivil savaşın dehşetlerine mahkum edebilir, hatta onu zırlı Alman emperyalizminin hakimiyetinin altına bırakabilir.

Bunun için de Kafkasya Ordusu Ordu komitesi şu kararı varmıştır;

a) Kerenski hükümetini Rusya Cumhuriyetinin hükümeti olarak kabul etmek.

b) Hakimiyeti ele geçiren her türlü diğer hükümeti inkılaba düşman kabul ederek, onun tehditkar faaliyetlerine mani olmak.

c) Bütün askeri teşkilatları, ordunun düzenini ve savaş gücünü muhafaza etmeğe çağırarak, ordunun, özgürlüğün son dayanağı olduğunu halka anlatmak.

d) Yalnızca mümessiller meclisinin, vatanın geleceğini tayin edilebileceği konusu anlatılmalıdır¹⁷.

¹⁵ Firuz Kazemzadeh, The Struggle For Transcaucasia, England, 1951, s.83.

¹⁶ Dokumenti i Materiali Povineşney Politiki Zakavkazya i Gruzii, Tiflis, 1919, Belge No:1, s.1.

¹⁷ Dokumenti i Materiali Povineşney Politiki Zakavkazya i Gruzii, Belge No2, s. 1-2.

Yine aynı gün Tiflis yürütme komitesinin yayınladığı kararname ile de, Petrograd'taki bolşeviklerin faaliyetlerinin geçici başarı olduğunu, bu başarının silah gücü ile yok edilmesi halinde kazanılmış özgürlüklerin de yok olacağını, bunun için inkılap düzeninin ve demokrasinin birliğinin muhafaza edilmesi karar altına alınıyordu¹⁸.

16 Kasım 1917 de Tiflis'te alınan başka bir kararname ile de; başlamış olan sivil savaşın feshedilmesi ve bütün sosyalist inkılapçı hareketlerin temsilcilerinin de bu meseleye dahil edilmesi yolunun takip edilmesine karar verilmiştir. Bunun yanında uygun görülen bir zamanda mümessiller meclisinin toplantıya çağırılması ve en kısa zamanda demokratik barış elde etmek için aktif dış politika yürütülmesine, orduda endişeye son verilmesine karar verilmiştir¹⁹. Alınan bu kararlar ve ilan edilen beyannamelerden de anlaşılacağı üzere yeni kurulan Kafkasya Cumhuriyeti Kerenski taraftarıydı²⁰.

Daha sonra komite ve parti teşkilatlarının ortak toplantısında Maveray-ı Kafkas için ayrı bir idare organı yapılmasına karar verilerek 15/ 28 Kasım 1917 de Maveray-ı Kafkas Komiserleği kuruldu²¹. Kurulan bu komiserlik Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan mümessillerinden kurulan bir çeşit federasyon şeklindeydi. Federasyonda her kavim kendi mahalli idaresini kendi elinde bulunduruyor ve merkez Tiflis olmak üzere bir hükümet organı meydana getiriliyordu. Ayrıca federasyonda sosyal uzlaşmacılar, ülkede anarşinin yatıştırılması ve Rus devletinin birliğinin devamı için toprak sahiplerinin ve burjuvazinin temsilcileri ile açıkça birleşmişlerdir²².

Komiserliğin başkanı aynı zamanda çalışma ve dış ilişkiler bakanı Gegeçkori, iç işleri bakanı A. J. Chenkoli, harbiye bakanı D. Donskoy, maliye bakanı H. Harçikyan, Millî eğitim bakanı ve Adliye bakanı S.V. Aleksiyev Meshiyev, Ticaret ve Sanayi bakanı M. Caferof, Münakalat bakanı H.

¹⁸ Dokumenti i Materiali Povineşney Politiki Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 3, s. 2

¹⁹ Dokumenti i Materiali Povineşney Politiki Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 4, s.3

²⁰ ATASE K.152, D. 376-681, f. 9.

²¹ ATASE K. 152, D. 376-681, F.9; Boryan, Armeniya..., s.397, Kazemzadeh, The Struggle..., s.325, Alexandre Manvelichvili, Histoire de Georgie, Paris 1951, s.419.

²² Boryan, a.g.e., s.397.

Melik Aslanof, Tarım bakanı A. Peruşyof, İaşe bakanı Gazaryan, Devlet denetimi kontrolü işleri bakanı H.G. Has Mehmedof idi²³.

Komiserlik kurulur kurulmaz Petrograd'taki Sovyet hükümetini tanımadığını ilan etmekle beraber, Rusya ile bağlarını yine de kesmemiştir. Açıkca, kendisini Büyük Rus Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak görmekteydi. Kısaca komiserliğe göre yeni iktidar, geçici olarak Umumi Rusya Kurucu Meclisinin çağrılmasına kadar kurulmuştur²⁴. Bu husus, Türk istihbaratçıları tarafından da aynen ifade edilmiş, Kafkas hükümetinin kuruluş gayesinin Meclis-i Müessesesinin sonucunun kararlaştırılmasına kadar Kafkas dahilindeki anarşiyi ve karışıklığı yatıştırmak için doğrudan doğruya Rus ordusu kumandanı tarafından oluşturulduğunu maksimilist olmasa da barış taraftarı olduğu bildirilmiştir²⁵.

Kafkas Hükümetinin kurulmasını ise Sovyet hükümeti kabul etmemiştir. Hatta, Brest-Litovsk mütarekesi görüşmelerine oturan Sovyet delegelerinden bazıları, Kafkas Hükümetinin müstakil kalmasına imkan olmadığını ve gasb-ı hükümet nazarıyla bakıldığı, Lenin ve etrafındakilerini tanımadıkları suretle Meclis-i müessesenin kararlaştırılan sonucuna tabi olmak ve sadece Kafkas dahilindeki anarşiyi dindirmek için böyle bir hükümet oluşturduklarını söylemişlerdir²⁶. Diğer bir Rus delegesi ise; Kafkas dahilinde müstakil bir hükümet kuramayacaklarını anlayan Ermenilerin, Osmanlı toprakları dahilinde de çok az olmaları dolayısıyla ortak müstakil bir hükümet oluşturmak fikrinden vazgeçtikleri kanısında olduğunu ve Kafkas dahilindeki diğer unsurların da böyle bir maksat takip ettiklerini iddia etmiştir²⁷.

Bütün bu iddia ve söylentilere rağmen Komiserlik, devlet hukuku bakımından fiilen Trans-Kafkasya'nın ilk egemen devleti olmuştur. Boryan'a göre, bu devlet, egemenlik bakımından dışarıdan formal karakterde ol-

²³ Dokumanti i Materiali Povineşney Politiki Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 6, s.7-8.

²⁴ ATASE K.152, D. 376-681, F 9-1; Manvelichvili..., a.g.e., s.419.

²⁵ ATASE K.152, D.376-681, F. 9-1.

²⁶ ATASE K. 524, D. 706-2044 F. 13-2

²⁷ ATASE K.524 , D. 706-2044 F. 13-3

masına karşılık, maddi içerik ve devlet hukukundan mahrum idi²⁸. Esasen yeni hükümetin ilhamcıları, egemen devlet oluşturmağa değil, Rusya'nın genel meclisi çağrılana kadar geçici iktidar kurmayı düşünmüşlerdir²⁹. 18 Aralık 1917 de yayınladıkları tamimle çekilen Rus ordusunun yerine yeniden bir ordu oluşturacaklarını ilan etmişlerdir. Oluşturulacak bu ordunun milliyet esası üzerine kurulmayacağı, Rus, Gürcü, Türk, Ermeni kolorduları ile birlikte, küçük çaplı birliklerin bulundurulacağını bildirmişlerdir³⁰.

Leon Trotskiy, bu mesele hakkında şu bilgileri vermektedir. “ Artık Kasım ayında acele Trans-Kafkas komiserliği kuruldu. Kurulan bu iktidar bir devlet değil de geçici, karşı devrimci harp alanı idi. Buradan Gürcü menşevikleri, bütün Rusya'da demokratik düzenin kurulması için halledici tesir göstermeyi ümit ediyorlardı”³¹.

Komiserliğin deklarasyonunda şunlar bildiriliyordu. “Demokrasi sıralarında vatandaş savaşını feshetmek ve herkesin kabul ettiği bir cinsten Rusya iktidarı kurmak gerekiyor. Çünkü Trans-Kafkas halklarının kaderi ve onların normal gelişmesi tek parça ve bölünmesi Rusya imparatorluğuna bağlıdır. Buna göre de Trans-Kafkas Komiserliğinin hakimiyetini, Trans-Kafkas'ın egemen devlet gibi kabul eden Avalofun fikri ile razılaşmak olmaz. Fakat onun bir fikri doğrudur, o da; Trans-Kafkas, tek parça Rusya imparatorluğunun devamı için, karşı devrimcilerin (Sosyalistler) hakimiyetine karşı, devrimin yasal organı ve onların egemen siyasi kuruluşu idi”³².

Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi Bolşevikler bir yandan zaman kazanma, diğer yandan da asıl hedeflerinden vaz geçmeme politikalarını sürdürüyorlardı. Brest-litovsk barış görüşmeleri sırasında bu durumu açıkça görmek mümkündür. Maveray-ı Kafkas Komiserliği, bolşeviklerin 5/18

28 Boryan, Armeniya..., s.397.

29 Boryan, a.g.e., s.397, Manvelichvili, Histoire de Georgie..., s.419.

30 Twerdo Khlebof, Hatrat, Batum, 334/1918, s.4

31 Boryan, a.g.e., s.398.

32 Boryan, a.g.e., s.398.

Ocak 1918 tarihinde Petrograd'da toplanan Kurucular Meclisini zor kullanarak dağıtmaları üzerine, kendilerini Rusya'nın bir parçası olduğu görüşünü yine de muhafaza etmelerine rağmen yine de merkezdeki Sovyet hakimiyeti ile ilişkilerini kesmişlerdir. Ayrıca Kurucular Meclisine seçilmiş olan mebuslardan oluşturulmak üzere bir Diyet Meclisi (Seym), meydana getirmişlerdir³³.

Oluşturulan bu mecliste, Çar hükümeti gibi geçici hükümette, milli kurtuluş hareketini boğma politikasını takip ediyor, milli his ve arzularını tahrik ediyordu³⁴. Fakat kararını belli etmemeye çalışıyordu. Trans-Kafkasya'nın bağımsızlığı gerçekleştirelmiş olmasına rağmen komite üyelerinin kafalarındaki asıl fikir, Trans kafkasya topraklarının ideolojik olarak Rusya Demokratik Cumhuriyeti'ne bağlı olması düşüncesiydi. Rusya'nın hayalet cumhuriyetinden ayrılma fikrinden korkan ve kaçınan hükümet komitesi, bu fikrinde hala direniyordu³⁵.

Oluşturulan bu meclis, Maveray-ı Kafkas komiserliğinin en yüksek yürütme organı olmuş ve komiserlik bu Seym de alınan kararları tatbik etmekle mükellef duruma getirilmiştir. Gerek komiserlikte gerekse Seym'de Gürcüler liderlik rolünü oynuyorlardı. Hatta başkanları da Gürcü idi. Dolayısıyla da durumu kendi lehlerinde kullanabiliyorlardı. Gürcü menşevikleri, Almanlar ile anlaşarak, Gürcistan'ı bu devletin himayasine bile sokmuşlardı. Azerbaycan'lı Musavaat liderleri Osmanlı Devleti'nin liderleriyle olumlu görüşmeler yapıyorlardı ve her türlü yardımı gösteriyorlardı. Hatta, Musavaat liderleri, Osmanlı kuvvetlerinin Kafkasya'ya gelmesini istiyor ve onların yardımıyla kafkasya'da kendi bağımsız iktidarlarını kurmak istiyorlardı³⁶.

Bütün bunların ışığında 28 Aralık'ta Sovyet liderleri, müttefik devletlerle mütareke imzaladıkları zaman, federasyondaki barış isteyen halkın

³³ Kurat, Türkiye ve Rusya..., 462.

³⁴ Boryan, a.g.e., s.390.

³⁵ Manvelichvili, Georgie..., s.420.

³⁶ Kadişev, Interventsiya..., s.45.

desteğini sağlamak için bu şartı kabul etmekten başka çareleri kalmadığının farkındaydılar. Kısa bir zaman sonra federasyonu oluşturan her üç milli grubun temayül ve kanaatlarında ki, ayrılıklar da yavaş yavaş kendisini göstermeye başlamıştı. Azerbaycan Türkleri geleceklerini, Osmanlı Türkleri üzerine kurmuşlardı. Gürcüler kararsız, Ermeniler ise üzül-müşlerdi. Gürcülerin elinde çok fazla denemeyecek miktarda 10 bin ki-şiden fazla olmayan bir milli ordunun bulunması sebebiyle zaman kay-betmeden görüşmelere başlamak istiyorlardı. Ayrıca liderlerinin politik kabiliyetlerine güvenerek, Almanların teveccühünü ve Türklerin de hi-mayesini sağlayacaklarına inanıyorlardı. Ermeniler ise İtilaf Devletlerinin taraftarı olarak kalmak zorunda kalmışlardı. Diğer taraftan da önce Rus ta-raftarı sonrada İngilizlerin desteğini elde etmek fikriyle Kafkas cephesinde Rus genel karargahının yardımıyla milli bir ordu oluşturmaya ça-lışıyorlardı³⁷. Böylelikle Trans-Kafkas hükümeti yalnızca görünüşte ve res-men hakimiyet birliğini sağlayarak aktif siyasi faaliyette bulunmadan yal-nız tartışmalar ve işbirliği ile yapılan hareketlerin gerekli olduğu düşüncesiyle iyi niyetli tahminler yoluyla Trans-Kafkas'ı, imparatorluğun devlet birliği çıkarlarına teşkilat ve hareket kaynağı olarak saklamak ist-iyordu. Fakat Azerbaycan Türkleri'nin liderleri (Musavaat Liderleri)'nin Osmanlı Devletine yönelmesi, Trans-Kafkas karşı devrimcilerinin ha-reketlerinin uzlaştırılmasına engel oluyordu³⁸.

Özellikle Gürcü federalistleri ve Menşevikler, Gürcistan'ın ba-ğımsızlığı meselesinden vazgeçmişlerdi. Azerbaycan'ın Müsavatçı li-derleri, kendilerinin tek çekilme yeri olan Osmanlı Devletine büyük ilgi duyuyorlardı. Menşevikler, imparatorluğun birliği meselesini koruyarak büyük problemleri kurucu meclisin üzerine bırakmışlardır. Taşnaklara ge-lince, onlar büyük Ermenistan'ı kurmak için müttefiklerin zaferini yani Os-manlı Devleti'nin siyasi ve toprak yönünden dağıtılmasını istiyorlardı. Taş-nak liderleri başta olmak üzere, Ermeni burjuvazisi Osmanlı Devleti'nin

³⁷ W.E.D. Allen, Poul Muratoff, 1828-1921 Türk -Kafkas Sınırdaki Hadplerin Tarihi, Ankara 1966, s.427.

³⁸ Boryan, Armeniya..., 400.

parçalanmasını kendi hedefi olarak seçmiş ve benimsemişti. Gürcü burjuvazisi ve son günlerini yaşayan aristokrasisi, Gürcistan'ı bir devlet olarak oluşturmaya yelteniyorlardı. Ancak hepsi beraber, Trans-Kafkas Cumhuriyeti'nin gerçek bir devlet haline getirilmesi hususunda anlaşamıyorlardı. Musavat liderleri istisna olmak üzere hepsinin bakışları karşı devrimci generallere çevrilmişti. Onlar iç karışıklıktan ve Türkiye tarafından parçalanmaktan memleketlerini kurtarabilmek için generallerin bolşevikler üzerinde zafer kazanmasını dört gözle bekliyorlardı³⁹.

Kısaca belirtmek gerekirse Maveray-ı Kafkas Konfederasyonu içinde Ermeniler, Gürcüler ve Azerbaycan Türkleri, kendi içlerinde tamamen müstakildiler. Her biri kendi menfaatlarına en uygun tarzda milli teşkilatlarını kurmuşlar ve milli amaçlarını gerçekleştirmeye çalışıyorlardı⁴⁰. Hatta İtilaf Devletleri'nden de para ve yardım almak suretiyle bir Gürcü kolordusu, üç Ermeni kolordusu, Rumiye'de bir Asuri fırkası oluşturmuşlardı. Oluşturulan bu teşkilatları, Osmanlı Devleti aleyhine kullanmayı planlıyorlardı. Mütarekeyi, barışı tanımamak ve savaşa devam suretiyle Türk kuvvetlerini tesbit etmek istiyorlardı.

Gürcü ve Ermeniler genel anlamda bu amaç doğrultusunda birleşmişlerdi. Fakat muhalif fikirlerden dolayı tam anlamıyla başarılı olamamışlardı. Anlaşmazlık meselesi ise şu şekildeydi. Gürcüler tarafsız kalarak Almanlar ile görüşmelere katılmak, Türklerin karşı koymasına rağmen Batum'u ele geçirmek istiyorlardı. Onların bu teklifi yalnızca Ermeniler tarafından kabul edilmiş ve general Antranik kumandasında altı bin asker cepheye gönderilmişti. Bunlara daha sonra Türkiye Ermenilerinden üç bin asker de katılmıştı⁴¹.

Her ne kadar bu şekilde küçük bir birleşme ortaya çıkmış ise de gerçekte bu üç milletin, milli hareketleri bir birine aykırı idi. Dolayısıyla kon-

³⁹ Boryan, Armeniya..., s.400.

⁴⁰ Kadişev, İnterventsiya, 45; Belen, Fahri, 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, İstanbul 1973, C. IV. s.207.

⁴¹ Feridun Dukakinzade, Büyük Harpte Türk Cepheleri, I. Kafkas Cephesi, Ankara 1931, s.294, Belen, a.g.e., s.207.

federasyon, gerçeklerden uzak ve bir mecburiyet altında meydana gelmiş olan bir organdı. Her üç millette kendisini destekleyecek bir kuvvet, bir büyük devlet aramaktaydı. Ermeniler ne olursa olsun Rusya'ya veya İtilaf Devletlerine dayanmak arzusundaydılar. 1918 yılı başlarında tam teşkilatlı bir kolorduları vardı. Bu kolordu iki okçu tümen, gönüllü tugay, bir süvari tugayı ve bir kaç milis tugayından oluşmuştu⁴². Okçu tümenler, Rus ordusunda hizmet etmiş olan Ermeni taburlarından ibaret olup, savaş zamanında epeyce iş görmüşlerdi. Kafkas cephesinde general Yudenic komutasındaki Rus birliklerinde de Ermeni askeri çoktu. Bunların çoğu Rus işgali altındaki bölgenin yerli halkı olup, Rus ordusuna ve oradanda Ermeni kıtalarına gönüllü olarak katılmışlardı. Rus ordusundaki Ermeni subaylarda kendi milli kıtalarında görev almışlardı.

İhtilalden sonra Rus ordusu bozulunca bu ordunun silahları, bilhassa ağır makinalı tüfekleri Ermenilerin eline geçmişti. Ağır silahları ve cephaneleri mükemmel olmasına rağmen, bu Ermeni birliklerinin harp kabiliyeti zayıftı ve Rus ordusunun yerini tutmaları imkansızdı. İhtilali takiben Rus kıtalarının yerini alan bu Ermeni ve Gürcü askerleri Türk ordusunun karşısına dikilmişlerdi.

II. Rusya ile Barış Görüşmeleri ve Brest-Litovsk Mütarekesi Esnasında Maveray-ı Kafkas Komiserliği İle Münasebetlerimiz:

1917 Şubatında Rusya'da ihtilal olmuştu. İhtilalin vukubulması Rusya'nın kaderini değiştirdiği gibi, Kafkas cephesinde ve diğer cephelelerdeki savaşın kaderini de değiştirmiştir. İhtilal bir kaç ay sonra etkisini göstermeye başlamış, 1917 yazına gelindiğinde Kafkas cephesindeki Rus askerleri arasında çözümler başlamış ve askerler siperleri terk etmeye başlamışlardır⁴³. Bolşevik ihtilaline kadar Anadolu'da Rus cephesi nisbeten bozulmaksızın devam etmiş, fakat Sovyet hükümetinin ilhaksız barışı istemesinden sonra, bu cephenin de uzun sürmeyeceği anlaşılmıştı. Fakat diğer yandan Rus cephelerinin gerilerinde milli kıtaların oluşturulmasına,

⁴² Muratof, Allen; 1828-1921 Türk-Kafkas..., s.458.

⁴³ Manvelichvili, Histoire de Georgie..., s.419.

Kafkas berisinde de devam edilmiş özellikle Rus yetkili makamları siyasi amaçlarla bilhassa Ermeni birlikleri meydana getirmeye. çalışmışlar, kısa süre içinde Ermenilerden bir çok birlikler oluşturmuşlardır. Oluşturulan bu birlikler, Ermeni ve Rus subaylarının kumandası altında Rus silahlarıyla donatılmış olarak, işgal altındaki Rus bölgesinde görev almak üzere bekletilmişlerdi⁴⁴.

Bir yandan Sovyet hükümeti alttan alta bu şekilde Ermenileri teşkilatlandırırken, diğer yandan da barış görüşmelerinde bulunuyordu. 13/26 Kasım 1917 tarihinde mütareke akti için Alman karargahına müracaat etmiş⁴⁵ ve yapılan görüşmeler sonunda 21 Kasım (4 Aralık) 1917 tarihinde kısmi mütareke imzalanmıştı. Kısa süre sonra 2 (15) Aralık 1917 de bütün batı cephesinde ateş kesilmiş ve savaş bitmişti. Brest-Litovsk şehrinde Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında mütareke imzalanmıştır. Brest-Litovsk mütarekesinin imzalanmasıyla birlikte Kafkas cephesi içinde, bu bölgede iki tarafın kumandanları arasında uygulanabilen karşılıklı bir anlaşma ile sınır çizgisinin tesbit edileceği hükmü kabul edilmiştir.

Kafkas cephesinde zaten uzun zamandan beri savaş olmadığından cephe sakindi. Dolayısıyla Alman cephesinde başlayan çözümlenin Kafkas cephesine de yansiyacağı muhakkaktı. Fakat yine de Enver Paşa, bu durumdan rahatsızdı. Çünkü Ruslar cepheyi terk ettikten sonra cephe savunmasız kalacaktı. Ermeniler, sağ tarafı, Gürcüler sol tarafı tutmuştu. Yeni bir strateji uygulandığının farkına varan Enver Paşa, bu yeni oluşan durumdan kurtulma çaresi arıyordu⁴⁶.

Ruslar da karargahlarını Erzincan'dan Erzurum'a nakletmişler, General Yudenich görevinden ayrılmıştı. Bunun üzerine Kafkas cephesi Rus orduları kumandanlığına General Przeval'skiy, kurmay başkanlığında General Lebedinskiy getirilmişlerdi. Bu gelişmelerden sonra Vehib Paşa

⁴⁴ Hüsamettin Yıldırım, Rus-Türk- Ermeni Münasebetleri 1914-1918, Ankara 1990, s.105.

⁴⁵ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 11, s.25.

⁴⁶ Kazemzadeh, The Struggle for Transcaucasia..., s.84.

⁴⁷ Boryan, Armeniya..., s.400; Hovannisian, Armenia on The Road To İndependance 1918, Los-Angeles 1967, s.109.

durumu değerlendirerek, 17/30 Kasım 1917 de Genral Perjevaliski'ye bir mektup göndererek mütareke talebinde bulunmuştur⁴⁷. İlk olarak mütareke talebinde bulunan kişinin Vehib Paşa olmasına rağmen Hovannisian, Trans-Kafkas Komiserliğinin de meseleye çözüm getirmek için çaba sarfettiklerini, hatta henüz kurucu meclis delegeleri Tiflis'i terketmeden önce böyle bir girişimde bulduklarını dahi söylemektedir⁴⁸. Yine aynı ifade Twerdo Khlebof'un hatırasında da mevcuttur. O da, Maveray-ı Kafkas Komiserliğinin, Osmanlı hükümetine barış teklif ettiğini ve hatta olumlu karşılıp kabulünden sonra meselenin halli için Maveray-ı Kafkas Komiserliğinin, bu teklifi Osmanlı hükümetine bildirdiğini ifade etmektedir⁴⁹.

Vehib Paşa'nın teklifinden hemen sonra General Przeval'skiy General Lebedinskiy ile birlikte Tiflis'e giderek durumu Maveray-ı Kafkas komiserliğine bildirmişler ve Komiserlik, meseleyi 21 Kasım (4 Aralık) 1917 tarihinde yapılan toplantıda gündeme getirmiştir. Zaten bu sırada Trans-Kafkas partilerindeki genel hava savaşın sona erdirilmesinden yanaydı. Bu nedenle mesele derhal sonuca ulaştırılmaya çalışılmış⁵⁰, barıştan yana olduklarını ve meseleyi biran önce çözmek istediklerini bildiren bir mektup yazarak Vehib Paşa'ya göndermişlerdir.

Yapılacak mütareke için Rus heyetinin başına General Vişinski atanmış, 5/18 Aralık 1917 tarihinde de Erzincan'da Türkler ile Ruslar arasında mütareke imzalanmıştır⁵¹. İmzalanan mütareke gereyince;

- 1- Bütün askeri operasyonlar gece yarısı durdurulacak.
- 2- Özel komisyonlar her iki tarafın ordularının giremeyeceği belirli sınır hatlarını çizecek.
- 3- Sınır hatlarınının 7 mil içerisinde hava atışları yasaklanacak.

---

⁴⁸ Hovannisian, a.g.e., s.109.

⁴⁹ Twerdo Khlebof, Hatırat, s.9.

⁵⁰ Boryan, a.g.e., s.408.

⁵¹ Dokumanti i Materiali Povneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 30, s.53-56; Hovannisian, a.g.e., s.109.

4- Her iki tarafta askeri yapılanma engellenecek. Ancak eğitim ileri noktalara geçmemek kaydıyla serbest bırakılacak ve eğitim programları hakkında bilgi alışverişinde bulunulacak.

5- Osmanlı ordusunun Mezopotamya cephesine transveri belli olacak.

6- Sınır hattı içindeki tarafsız bölgede Türkler, Kürt asilerin anlaşma maddelerine göre hareketlerini garanti edecek, Ruslar ise işgal ettikleri bölgelerde düşmanca hareket eden Kürtlere normal kanun kaçağı muamelesi yapacak.

7- Anlaşmada değişiklik yada anlaşmanın yürürlükten kaldırılması durumunda 14 gün önceden bildirilmesi mecburidir⁵².

Çizilen bu sınırlara Türk ve Rus orduları tarafından 1917 kışının sonuna kadar büyük bir titizlikle uyulmuştur. Böylece imzalanmış olan Erzincan Mütarekesi, Petrograo'taki Sovyet hükümeti ile değil, Tiflis'teki Maverı-ı Kafkas Komiserliği ve Kafkas cephesi Rus ordusu komutanlığı adına imzalanmıştır. Osmanlı Devleti mütarekeyi imzalarken komiserliği de bir hükümet olarak kabul etmiş oluyordu⁵³.

İlişkileri bu şekilde düzeltme çalışmaları devam ederken, Kasım ihtilalinden sonra Kafkas cephesindeki yarım milyon Rus askeri, baharda sadece bir kaç bine kadar azalarak, arkada Karadeniz'den Van Gölü'ne kadar uzanan bölgede boş bir cephe bırakmışlardır. Böylece Bolşevizmin prestiji daha da artmış ve Sovnarkom'a sadakat yeminleri edilmiştir. 23 Aralık 1917 de Tiflis'te toplanan II. Bölgesel Kafkasya Ordusu Kongresinde de aynı düzen devam etmiştir. Delegelerin pek çoğunun Bolşevik olmamasına rağmen Şaumyan, General G. Korganof ve Lenin'in verdiği nutukların tersi altında kalmışlardır⁵⁴.

Bunun için Enver Paşa, hükümetin vasfını ve barış akdi hususundaki düşüncelerini incelemek üzere Tiflis'e bir heyet göndermek istiyordu.

⁵² Yavuz, Nurcan, İşgal ve Mezalimde Erzincan, Ankara 1996, s.

⁵³ ATASE, K. 2921, D. 159-510, F.1-17; Zavrıyev, K Noveyşey İstoriı Severo Vostoçnıı Vi-lıyevov Turtsii, Tbilisi, 1949, s.46.

⁵⁴ Hovannisian, Armenia..., s.110.

Vehib Mehmed Paşa, Enver Paşa'nın bu isteğini Kafkas kuvvetlerinin kumandasını fiilen elinde tutan Gürcü Generali Odişelitze'ye 1 (14) Ocak 1918 tarihinde gönderdiği bir telgrafında bildirmiş⁵⁵ ve şöyle demiştir; "Enver Paşa, Müstakil Kafkas hüküme-tiyle münasebatın nasıl tesis edileceğini merak ediyor...". Böyle bir hükümet ve cumhuriyetin varlığını ve bunun Sovyet hükümetine karşı durumunu, hükümet reisinin veya müessisler meclisinin kimlerden ve hangi unsurlardan olduğu, hangi mıntıkalarda görev yaptıkları, hükümetin nereyi merkez seçtiği, siyasi maksatlarının ne olduğunu öğrenmek istediğini bildirmiştir. Bu amaçla Gürcü komutandan, durumu kolayca anlayabilecek bir erkan-ı harp subayı ile iyi Rusça bilen bir kaç subaydan oluşan bir heyetin hazır bulundurulmasını istemiş⁵⁶ ve her iki tarafın istediği adaletli barışın sağlanabilmesi için Tiflis'te görüşmeler yapılmasının gerekli olduğunu söylemiştir⁵⁷. Gelecek olumlu cevaptan sonra harekete geçmeye kararlı olduğunu da bizzat sözlerine eklemiştir. Daha sonra gönderdiği bir mektubu ise şöyledir;

" General hazretleri,

Erzincan'da in'ikad eden muhtelit mütareke komisyonu azalarının General Przeval'skiy, esnay-ı müzakerede Rus- Kafkas ordusunun Müstakil Kafkas Hükümeti adına hareket ettiğini zikir ve beyan etmişti. Murahhaslardan Miralay Ömer Lütfi Bey, Erzincan'dan telsiz telgrafla tarafıma vermiş olduğu raporda bundan da bahs eylemişti. Müzakeratın tarz-ı cereyanı umumisine ve mütarekenamenin muhteviyat-ı esasiyesine dair mensup olduğum karargah-ı umumiye verdiğim rapora cevaben Umum Osmanlı Orduları Baş kumandanı Vekili Devletlü Enver Paşa hazretleri tarafından şeref taalluku ettiğim talimattan zat-ı ali-i kumandanlarını bahsettiği vazifeden addederim. Enver Paşa hazretleri, Kafkas Hükümeti Müstakilesi ile münasebat gayesine hangi tarikden vasıl-ı mümkün olabileceğini ve Müstakil Kafkasya Hükümeti'nin tesis-i münasebatı için ne gibi mekasıd-ı perverde eylediğini anlamak niyet-i halisasıyla Kafkas Hü-

⁵⁵ Zavriyev, a.g.e., s.46.

⁵⁶ ATASE, K.2921, D. 511, F. 1-16.

⁵⁷ Dokumanti i Materiali Povneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 15, s.24-25.

kümeti Müstakilesi merkez idaresine tarafımızdan bir heyet-i mürahhasa izamını her iki tarafın muntazır bulunduğu sulh ve sükun husul-ü nokta-i nazarından münasib bir fayda görmekte ve bu arzularını Kafkasya Hükümeti Müstakilesi'ne iblağ için zat-ı ali-i kumandanına arz ve ilamını acizlerine tavsiye buyurmaktadır"⁵⁸.

Enver Paşa ilişkileri düzeltme yolunda çaba sarfederken, bu arada Sovyet Halk Komiserleri Meclisi, Türkiye'de bulunan Ermeniler hakkında 13 Ocak 1918 de şu kararları yayınlamıştır;

"Halk Komiserleri meclisi, Ermeni ahaliye, Rus ordularınca işgal edilmiş olan Doğu Anadolu'da istiklal tesis etmeleri hakkını tanıdığını beyan eder.

"Komiserler meclisi, bu hakkın temel güvenliğinin sağlanması ve bölgede yaşayan toplulukların yapacakları referandum ile mümkün olacağını kabul eder. Ancak komiserler meclisi, kısmen güvence vermek üzere aşağıdaki şartların gerçekleşmesini uygun görür.

1- Ermenistan'ın Rus askerleri tarafından boşaltılarak, Doğu Anadolu'nun (Rusca belgelerde Türkiye Ermenistan'ı olarak geçmektedir.) güvenliğini sağlamak üzere derhal bir Ermeni meclisi ordusu kurulacaktır.

2- Ermeni kaçakları ve çeşitli ülkelere dağılmış olan Ermenilerin Doğu Anadolu'ya dönmelerine engel olunmayacaktır.

3- Savaş sırasında Türk hükümeti tarafından Türkiye içlerine sürülmüş Ermenilerin, Doğu Anadolu'ya güçlük çıkarmadan dönmeleri sağlanmalıdır. Komiserler meclisi Türk delegeleriyle barış görüşmelerine başlayınca bu şartlar üzerinde ısrarla durulacaktır.

4- Doğu Anadolu'da demokratik esaslara dayanılarak halk delegelerinden oluşan geçici bir Ermeni hükümeti kurulacaktır. Kafkas işleri için geçici ve olağanüstü komiser olarak Şaumyan atanmıştır.

⁵⁸ ATASE, K. 2905, D. 433, F. 1-8.

Doğu Anadolu'da Ermenilerin sınırları ise, Ermeni ve Müslüman halkın demokratik yollarla seçecekleri delegeler ve komiser Şaumyan tarafından tesbit edilecektir⁵⁹.

Bu kararlar yayınlanmadan hemen önce zaten Gürcü ve Ermeni birlikleri biraraya gelmiş ve fiilen hizmete başlamışlardı. Gürcü komutan Odişelitze ise Rus karargahında ikinci başkan olarak bulunuyordu ve fiilen bütün kuvvetlerin kumandanı mevkiindeydi. Bunun için Vehib Paşa direk olarak onunla irtibata geçmek zorundaydı. Odişelitze'ye yapılan müracaatta Rusya Cumhuriyeti'nin bir kısmı olan Trans-Kafkas'ın, Rusya kurucu meclisindeki selahiyetleri alması gerektiği, aksi taktirde görüşmeleri sürdüremeyeceğini söylenmiştir. Ülke şurası ise ona verdiği cevapta, Rusya Cumhuriyeti'nin terkip hissesi olarak yalnız kurucu meclisten uygun yetkiler alındıktan sonra görüşmelere başlayabileceklerini söylemişlerdir. Jordanya ise konuyla ilgili yaptığı konuşmasında; Türkiye ile barışın sağma olduğunu beyan etmiştir. Onun bu kesin ve net cevabından sonra Vehib Paşa, Türk topraklarında yaşayan Ermenilerin zulüm ve katliamlara başlaması nedeniyle ileri harekate karar vermiştir⁶⁰.

Bu sırada daha önceden oluşturulan Seym yürütme meclisinde Gürcüler 36, eşitlik taraftarları 30, Taşnaksütyuncular ise 27 üye ile yer almışlardır⁶¹. Oluşturulan bu Seym Meclisi, savaşa son vermeye ve Osmanlı hükümeti ile barış yapmaya karar vermiştir. Komiserler meclisinin hakimiyetini kaldırmış geçici bir hükümet kurmuştur. Kurulan hükümette onbir bakanın beşi Gürcü, üçü ise Türk'tü. Kafkas Komiseryatı adını taşıyan bu heyette Gegeçkori (Gürcü) hem reis hemde dış işleri komiseri görevinde bulunuyordu⁶².

Bu komiserlik, derhal meclisin seçimi, milli meselelerin çözümlenmesi, Türkiye ile hemen barış yapılması esaslarını kendisine proğ-

⁵⁹ İsmet Parmaksızoğlu, ErmeniKomitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller, Ankara 1981, s.131-132.

⁶⁰ Boryan, Armeniya..., s.401.

⁶¹ Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1987, 639, Parmaksızoğlu, Ermeni Komitelerinin , s.130.

⁶² Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 16, s.25-26.

ram olarak tesbit etmiştir. Diğer taraftan Taşnaksütyuncular Lenin'e müraaat ederek Türkiye'de yaşayan Ermenilerin Osmanlı Devleti toprağında kendi kaderleri hakkında karar vermesi prensibini savunuyorlar ve Doğu Anadolu'yu kendilerine saklamak istiyorlardı.

Hatta Ermeni bolşevikleri ile Taşnaksütyuncular arasında gizli görüşmeler de yapılmaktaydı. Hovannisian, bu gizli görüşmelerden Sovyet tarihçilerinin bahsetmediklerini söylemektedir. Halbuki gönüllü Ermeni birliklerinin kurulması geçici hükümete sadakat yeminlerinin edilmesi komiserlikte yer alma çabaları hep anti-proletaryan hareketlerin örneklerindedir⁶³. Çünkü 3 Ocak 1918 e gelindiğinden Kafkas halkları temsilcilerinin Brest-Litovsk konferansına gitmeleri gerekiyordu. Ancak Seym meclisinde çoğunluğu oluşturan ve gerçekte işleri yürüten komiteciler bu toplantıya gitmeme kararı almışlardır⁶⁴.

Diğer yandan da Kafkas cephesinde Rus askerlerinin cepheyi terk ettikleri sıralarda, bu cepheyi Ermenilik hesabına savunmaya teşebbüs eden Ermeni hareketleri, Türk Milleti için çok korkunç bir durum arz etmeye başlamıştı. Enver Paşa, barış teklifinde bulunmaktan başka çare olmadığını farkındaydı. Onun bu teklifi⁶⁵, Maveray-ı Kafkas Komiserliği'nin 4 (17) Ocak 1918 günkü toplantısında uzun uzadıya görüşülmüştür. Başkan Gegeçkori, bu toplantıda yaptığı konuşmasında; “Rusya demokrasisi için kabul edilebilecek esasta barış yapmayı arzu ettiğini ve Rusya Cumhuriyeti'nin terkip hissesi olarak yalnız Müessisler Meclisinden uygun selahiyetler aldıktan sonra barış görüşmelerine başlayabileceklerini ve Müessisler Meclisine giden mebusların barış teklifini ilk etapta görüşmeye vekil edildiklerini”⁶⁶ ifade eden bir mektubun Vehib Paşa'ya gönderilmesine karar verildiğini söylemiştir. Bunun yanında mecliste alınacak kararında derhal bildireceğini de söylemiştir.

⁶³ Hovannisian, Armenia..., s.111.

⁶⁴ Parmaksızoğlu, a.g.e., s.132.

⁶⁵ İlk olarak Enver Paşa tarafından yapılan bu barış teklifi yabancı yazarlar tarafından farklı değerlendirilmiş ve ilk olarak barış teklifinin Gegeçkori'den geldiğini iddia etmeye çalışmışlardır. Muratof'da bu konuda şunları söylemektedir; “Trans-Kafkas federasyonu mümkün olduğu kadar çabuk, Türkler'le görüşmelere başlama arzusunda idi. Türk hükümeti de böyle bir görüşmeye taraftar göründü”. Bkz. Muratof, Allen, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi, s.429.

⁶⁶ Dokumenti i Materiali Povneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 16, s.25-26.

Yapılan görüşmelerde söz hakkı alan İçişleri komiseri A.J.Chenkoli, cevabın formal tarafını kesinleştirmeyi teklif etmiştir. Ona göre yapılması gerekenler şöyle sıralanmalıydı;

- 1- Bizim barış istediğimiz bildirilmelidir.
- 2- Barışa ilgi gösteren komşularla görüşmeler yapmamız gerekmektedir.
- 3- Bizim komşularla görüşmelerimiz Rusya'daki siyasi durumun şartları yüzünden bir takım zorluklarla karşılaştığımızı bildirmeli.
- 4- Kesin bir cevap vermek için üç haftalık süre tayin edilmelidir, di-yerek gerekli açıklamalarda bulunmuştur

Chenkoli ve Gegeçkori arasında uzun uzadıya yapılan görüşmelerde, Gegeçkori yaptığı açıklamada, barış teklifine derhal cevap verilmesinin çok gerekli olduğunu diplomatik açıdan başka halk açısından da komiserliğin susmasının olumlu sonuç vermeyeceğini ileri sürmüştür. Sonuçta barış teklifine cevap vermek için 29 Ocakta Güney Doğu İttifakının ve Ukrayna'nın temsilcilerinin davet edilmesine ve Türkiye'ye verilecek cevabı görüşmek için de 15 Ocakta komiserliğin tekrar toplanmasına karar verilmiştir⁶⁷.

Bu arada Kafkasya ordusu ülke şurası da 5 (18) Ocak 1918 de göreve başladı⁶⁸. Diğer yandan Brest-Litovsk görüşmeleri devam ederken Maveray-ı Kafkas Komiserliğine, görüşmelere katılan diğer devletlerden davet gelmemiş, yalnızca Osmanlı Devleti adına Vehib Paşa davet etmiştir. Bundan dolayı onlar, bu görüşmelere katılmak istememişlerdir⁶⁹. Vehib Paşa davetinde, yeni hükümetin tanınmasını kolaylaştırmak için mümkün olan her şeyin yapılacağına dair söz vermiş ve General Odişelitze'ye, İtilaf Devletlerinin Maveray-ı Kafkas Komiserliğinin bağımsızlığını tanımaya

⁶⁷ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 20, s.28-29.

⁶⁸ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 17, s.26.

⁶⁹ Serge Afanasyan, L'armenie L'azerbaïdjan Et La Georgie de l'Independance a'l Instauration du Pavvoir Soviétique (1917-1923), Paris, 1981, s.34.; Zavriyev, K Noveyşey Istorii Severo, s.46.

hazır olduğunu bildirerek temsilcilerini Brest-Litovsk konferansına göndermelerini istemiştir⁷⁰.

Vehib Paşa bu davetinde ayrıca Brest-Litovsk konferansına, merkezi güçlerin Trans-Kafkasya hükümetinin tanınmasını sağlamak için hiç bir çaba sarfetmemek şartıyla delege göndermelerini istemiştir⁷¹. Vehib Paşa'nın bu daveti hakkında genel bir değerlendirme yapan Kazemzadeh; bazı sebeplerden dolayı Şubatın ortasına kadar Vehib Paşa'nın bu mektubunun Tiflis'e ulaşmadığını yazmakla birlikte, Trans-Kafkas Komiserliğinin, Vehib Paşa'nın ilk teklifine hepsinin katıldığı ortak kararlı bir cevap bulunamadığını söylemektedir, O; sözlerinin devamında ise; “Onların kararsızlığı sadece Trans-Kafkasya'nın kendi içinde bulunduğu zor durumdan dolayı değil, esasen imparatorluğa olan sadakat duygusu ve Rus devrimci demokrasisiyle birleşmenin belirsizliğinden dolayıdır. Komiserlik bir karar veremedikten sonra Türk önerisini tartışarak kararlaştırılmış bir cevabı Vehib Paşa'ya göndermeyi tasarladı. Cevabın bir bölümünde, Rus Cumhuriyetinin bir parçası olduğumuz için, ancak kısa zaman önce toplanan Kurucu Meclisin yetki vermesinden sonra görüşmelere başlayabiliriz”, deniliyordu. Fakat bu cevap hiç bir zaman gönderilmedi demektedir⁷².

Sonuçta 5 (18) Ocak 1918 de Vehib Paşa'nın delege tayini ile ilgili teklifi komiserlik tarafından tekrar görüşülmüş ve komiserlik, Rusya'nın bütün hükümetleri ile hatta halk komiserleri ile görüşmelerde bulunulmasına karar verilmiştir⁷³. Gerçekte ise Trans-Kafkas Komiserliği, Vehib Paşa'nın bu teklifini 28 Ocak 1918 de kabul etmişti. Fakat Rusya'nın güneyinde yeni kurulmuş olan hükümetlerle irtibat kurmak için belirli vakit verilmesini rica ediyordu⁷⁴.

⁷⁰ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya Gruzii, Belge No: 34, s.52; Kazamzadeh, The Struggle, s.84.

⁷¹ Hovannisian, Armenia..., s.120; ATASE: K. 2906, D. 154 F. 7-6.

⁷² Kazemzadeh, a.g.e., s.84.

⁷³ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 18, s.26-27.

⁷⁴ Kadışev, Interventsiya i Grajdanskaya, s.42.

Böylece komiserlik işi geciktirmek için bahaneler ararken, diğer yandan Enver Paşa, meselenin biran önce halledilmesi için Vehib Paşa'ya baskı yapmaktan geri kalmamıştır. Hatta 7 Ocak 1918 de Vehib Paşa'ya gönderdiği bir telgrafında; komiserliğe gönderilmek üzere tekrar bir telgrafname hazırlamasını, bu telgrafnamede delege heyetinin seçildiğini, görevi başlamaya heran hazır olduğunu ve verilecek olumlu cevaba göre hemen gönderileceğinin bildirilmesini istemiştir⁷⁵. Enver Paşa bu teklifleri ve incelemesini istediği meselelerin, önceden meseleye vakıf bulunmaları sebebiyle seçilen delege heyetine bildirilmesini de ayrıca Vehib Paşa'dan talep etmiş ve acele davranılmasını da sıkı sıkıya tenbihlemeyi de ihmal etmemiştir⁷⁶.

Vehib Paşa ise Enver Paşa'nın bu aciliyetine son derece sadık kalmış ve işi olabildiğince sıkı tutmaya çalışmıştır⁷⁷. Özellikle 10 Ocak 1918 tarihli Enver Paşa'ya gönderdiği cevabi telgrafında, Kafkas ordusu kumandanlığı tarafından gönderilecek delege heyetin kabul edilmesi şöyle dursun, delegelerin harp esiri olmalarından korktuğunu, böyle bir hareketin faydalı olamayacağını, gereksiz yere subayların esir edilmesini göze alamayacağını ifade etmiştir⁷⁸. Fakat yinede işini sağlama almak için Batum üzerinden Tiflis'e çavuş göndererek meselenin iç yüzünü, yani komiserliğin gerçek niyetini öğrenmek için teşebbüste bulunmuştur⁷⁹. Vehib Paşa'nın bu şekilde tedbirli davranmak gerektiği yolundaki bu teklifi Enver Paşa tarafından da olumlu karşılanmış ve gönderilecek heyetin esir olması ihtimalinin göz önüne alınarak Rus kumandanının vereceği olumlu cevaptan sonra heyetin gönderilmesinin uygun olacağını düşünmüş ve onun bu kararına katılmıştır⁸⁰.

Enver Paşa'nın ısrarlı teklifi ve iyi niyeti gerçekte Kafkas Komiserliği tarafından yeterince ve gerektiği gibi iyi değerlendirilemiyordu ve Enver

⁷⁵ ATASE, K. 340 D. 406-1306 F. 1-47, 1-44, 1-45.

⁷⁶ ATASE, K. 2921 D. 511 F 1-18.

⁷⁷ ATASE, K.2921 D. 511 F 1-17.

⁷⁸ ATASE, K.2921 D. 511 F 1-20.

⁷⁹ ATASE, K.524 D. 706-2044 F.39-6

⁸⁰ ATASE, K.2921 D.511 F.1-19.

Paşa'nın barış teklifini bir türlü kabul etmek istemiyorlardı⁸¹. Özellikle komiserlik, daha sonra direkt görüşmelere katılma ihtimalini gözönünde tutarak Türklere ve Bolşeviklere karşı tek başına kalmamak için Brest-Litovsk görüşmelerine katılmama kararını almıştır⁸². Bahane olarak ta 15 Ocakta Petrograd'ta toplanması öngörülen Kurucu Meclis tarafından yetkilendirilmediğini ileri sürüyordu. Gerçekte ise Kafkasya'nın haklarını bu meclisten daha iyi bilen bir hükümetin ortaya çıkmasını ümit etmekteydiler. Fakat durum umdukları yönde gelişmediği gibi, daha ilk durumdan sonra meclis, Bolşevikler tarafından feshedilmiş ve Komiserlik Brest-Litovsk Konferansında temsil edilmekten yoksun kalmıştır. Trans-Kafkasya için barış şartları Türk ve Alman delegeleriyle Bolşevikler arasında ele alınmak zorunda kalmıştır⁸³.

Fakat Kurucular Meclisinin 5 (18) Ocak 1918 de Bolşevikler tarafından dağıtılması üzerine Maveray-ı Kafkas Seym'inde uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, Vehib Paşa'ya barış teklifi hakkında cevap verilmesi için üç haftalık bir zaman istenmesi kararı alınmıştır⁸⁴. Aslında bu durum, Bolşeviklerin kazandıkları gücü bir şekilde bırakacaklarını uman Trans-Kafkasya liderlerinin gerçek zihniyetini açıkça ortaya koymaktadır. Diğer yandan da Sovyetlerin, Trans-Kafkasya'yı Rusya'nın bir parçası olarak düşündüğünü, bazı üyelerinin sahip olabileceği milli duyguları, işçilerin hareketinin birliği olan sosyalist düşünce yanında ikinci dereceye koymayı düşündüğünü göstermektedir⁸⁵.

Sonuç olarak Kurucular Meclisinin dağılması Rusya'yı ve bütün Rus devrimci demokrasisini birleştirebilecek son bağı da koparmıştır. Bu meclisin dağılmasıyla Trans-kafkasya birkere daha kendi güçlerine terk edilmişti. Bu arada Vehib Paşa'ya verilen cevapta şöyle deniliyordu; "Trans-Kafkasya, Türkiye'nin ilgisini takdir etmektedir. Ancak kesin cevap Ukrayna ve Güney Rusya görüşmesinin sonuna ertelenmelidir"⁸⁶.

⁸¹ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 16, s.25-26, Kazemzadeh, The Struggle..., s.84

⁸² Afanasyan, L'armenie L'azerbaidjan..., s.34.

⁸³ Afanasyan, a.g.e., s.34.

⁸⁴ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 21, s.29-36.

⁸⁵ Kazemzadeh, The Struggle..., s.85.

⁸⁶ Hovannisian, Armenia..., s.120.

Verilen cevaptan anlaşıldığı gibi Gegeçkori anarşinin genişlemesinden endişe duyuyor ve bunu özellikle dile getiriyordu. Sonuçta ülkede inkılapçı düzeni destekleyecek güçlü nüfuzlu hükümet kurulmasının gerekli olduğu fikrinde diğer üyeleri de birleştirmeyi başarmış⁸⁷ ve daha sonra yapılan toplantıda bu yolda hareket edilmesi kararı alınmıştır. Hareketlenen tartışmalar boyunca Chenkoli, Ukrayna'yı davet etmeye karşı çıkmış ve eğer Türkiye ile düşmanlık yenilenecekse sadece Trans-Kafkasya ve belkide Kuzey Kafkasya komşularının buna katılması istenmiştir. Fakat Ermeni konuşmacılar ve askeri temsilciler ve menşeviklerin çoğu Rusların yönlendirmesine bağlı olarak Trans-Kafkasya'nın aktivitelerinin mümkün olduğu kadar fazla koordine etmeye çalışmışlardır⁸⁸.

Bütün bu çalışmalarda ve barış girişimlerinde Osmanlı Devletinin bir tek amacı vardı. O da önceden kaybedilmiş olan toprakların geri alınmasıydı. Fakat asıl olan 1914 sınırlarını kurtarmak değil 1877-78 Türk-Rus savaşına kadar mevcut olan sınır hattını kurtarmaktı. Hatta daha da ileri giderek başarabilinirse bütün Kafkasya'yı ele geçirmek amacındaydı. Bu amacı Zavriyev şu şekilde maddeleştirmiştir;

1- Trans-Kafkas'ın bağımsızlığını ilan etmekle onu Rusya'dan kesin koparıp ayırmak.

2- Trans-Kafkas'ı ayrı ayrı bağımsız devletlere ayırarak, parçalayarak tek tek Trans-Kafkas halklarını esaret altına almak.

3- Trans-Kafkas Türklerine dayanarak, milletler arası düşmanlıktan faydalanmak.

4- İlk önce Ermenistan'ı bitirmek⁸⁹.

Bunun yanında Rusya'nın ve Trans-Kafkas'ın da kendilerine ait bir takım planları vardı ve herkes kendi planları doğrultusunda hareket edi-

⁸⁷ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 19 s.27-28; Manvelichvili, Histoire de Georgie..., s.420.

⁸⁸ Hovannisian, a.g.e., s.120.

⁸⁹ Zavriyev, K Noveşey İstorii Severo..., s.40.

yordu. Komiserlik kendi toplantılarında aldıkları kararı en sonunda Gegeçkori 15 (28) Ocak 1918 tarihli bir mektupla Vehib Paşa'ya bildirmiştir. Gegeçkori, elde olmayan nedenlerle cevabın geciktiğini fakat Enver Paşa'nın barış teklifine katıldıklarını belirterek, böyle bir barışın yapılabilmesi için, Komiserliğin tek başına yeterli olmadığı tarafları ilgilendiren barışı sağlamak için Rusya Cumhuriyetinin, Trans-Kafkasya hükümetiyle sınır olan muhtariyetler ile de girişimler yapmanın gerekli olduğunu ifade etmiş ve bu hususta bir karara varabilmek için üç haftalık bir sürenin kendilerine tanınması talebinde bulunmuştur⁹⁰.

Vehib Paşa'ya verilen bu cevabın hemen ardından harekete geçen Gegeçkori, Ukrayna ve Güney Doğu İttifakını, Enver Paşa'nın barış teklifini görüşmek üzere 1 Şubat 1918 tarihinde Tiflis'te toplantıya davet etmiştir⁹¹. Onun bu daveti pek dikkate alınmadığı gibi 1 Şubat tarihinin çok erken olduğunu, demir yollarının bozuk olduğunu bahane ederek toplantıya katılmamışlardır⁹². Toplantıya katılım olmayınca Gegeçkori daha da zor durumda kalmıştır. Çünkü diğer yandan Enver Paşa, barış için ısrar etmekte ve Kafkas cephesinde savaş devam etmekteydi. Bütün bu şartlar doğrultusunda barış girişiminin olmaması bir gerçeği ortaya çıkarıyordu. O da; Gürcülerin, Ermenilerin ve Azeri Türkleri'nin milli şuurlarının bütün ülkenin çıkarlarına değil, yalnız kendi özerk milli devletlerini kurmak istikalelerinde hareket ettikleri gerçeğidir.

Boryan bu konuda şu yorumu yapmaktadır; " Milletler arası bir organ olarak Trans-Kafkas Komiserliği, kendisine verilmiş hakimiyetten faydalanması gerekiyordu. Silahlı milli birlikler ise onun emrinde bulunmalıydı. Fakat milli şövenist liderlerin düşüncesine göre, millet ve devlet onlar için daha değişik anlamlar ifade ediyordu. Memleketin çıkarları halkın çıkarları demek değildi. Onlar için milletin hukuki anlamı ve ül-

⁹⁰ Atese, K.2921 D. 511 F.1-25, 1-47; Dokumeti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 22, s.35-36; Boryan, Armeniya..., s.401.

⁹¹ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 23-24, s.36-37-38-39-40; Boryan, a.g.e., s.401; Kazemzadeh, The Struggle..., s.86.

⁹² Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 25, s.40.

kenin devlet kuruluşu farklı kategoriler ifade ediyordu. Milli birlikler örgütlenmişti. Fakat komiserlik fiilen bu birlikleri kullanma imkanına sahip değildi. Fiilen güce dayanmadığından dolayı komiserlik iktidar otoritesini kaybettiğinden kendi kararlarını gerçekleştiremiyordu. Her zaman Ermenilerin maddi çıkarları göz önüne alınıyordu. Sosyal meselelerin çözülmesi ise Kurucu Meclis'e kadar tehir ediliyordu. Onların düşüncesine göre memleketi dahili ve dış düşmanlardan sakınmak için yalnız yeni hükümet organı kurmak gerekiyordu⁹³.

İşte komiserlik kendi içerisinde bu türlü fırtınaları estirenken, Enver Paşa bütün bu gelişen olaylardan habersiz biran önce barışın yapılmasını istiyor ve bunun için büyük çaba sarfediyordu. Komiserlikten kesin olumlu cevap gelmeden delege göndermekten çekindiği gibi, ne zaman olumlu cevap gelirse o zaman kesin kararın verileceğini düşünüyordu. Fakat yine de boş durmayıp, General Odişelitze'ye bir erkan-ı harbiye reisi veya harbiye subayı göndererek onun gerçekten Gürcü menfaatine hizmet eden bir kişi olup olmadığı, iyice anlaşıldıktan sonra kendi gerçek niyet ve amaçlarının şifahen bildirilmesini kararlaştırmıştır. General Odişelitze'ye verilmesi kararlaştırılan tebliğ şöyledir; " Gürcüler ya müstakil bir Gürcü hükümeti oluştururlar veya Şarki Dağıstan ile birleşerek birleşik hükümet meydana getirirler ve bu halde bizim topraklarımızla hiç bir alakaları kalmamak şartıyla Ermenileri de bu birleşik heyete kabul edebilirler. Veya 1877-1878 seferinde Rusların bizden zorla aldıkları yerler bize bırakılmak üzere Gürcüler ile Dağıstanlılar Kafkasya dahilindeki Ermeni mıntıklarını kendi aralarında taksim edebilirler. Hangi şekil ve surette olursa olsun biz böyle bir Kafkas Hükümetini şimdiden resmen tanırız ve tasdik ederiz. Hatta icap ederse kendilerine ödünç para, kıtaat veya harp malzemesi göndererek yardım faaliyetinde bulunmak suretiyle destek olmaya hazırız⁹⁴."

Enver Paşa'nın General Odişelitze'ye göndermeyi planladığı bu tebliğ Osmanlı Devleti'nin gelecekteki Kafkas siyasetinden ve Ermeniler hak-

⁹³ Boryan, Armeniya..., s.402.

⁹⁴ ATASE, K. 2921 D. 511 F. 1-24; ATASE, K. 2905 D. 433 F5-24.

kında takip edeceği politikadan başka bir şey değildir. Er veya geç Enver Paşa, bu tebliğdeki isteklerini gerçekleştirmeği başarabilmek için elinden geleni yapmıştır. Sonuçta bazı hususlarda da başarılı olabilmıştır.

Enver Paşa'nın ısrarlı teklifleri sonucunda nihayet 5 Şubat 1918 de Gegeçkori tarafından Enver Paşa'ya uzun zamandan beri beklenen cevabi telgraf gelmiştir. Telgrafta; Kafkas hükümetinin barış görüşmelerine başlamaya hazır olduklarını⁹⁵ ve barış şartlarının 15 Şubat tarihinde toplanacak olan ve Cenubi Kafkas Heyet-i Temsiliyesi olan millet meclisi tarafından verileceğini her iki taraf delegelerinin toplanma yeri ve zamanının tespiti için acilen toplanılmasını bildirmiştir. İlaveten Kafkas Hükümetinin kendi arasında yapılan mahalli toplantısında Tiflis şehrini seçtiklerini de söylemiştir⁹⁶.

Kafkas Hükümetinin meclis toplantısında yine bu konuda uzun görüşmeler yapılmış olup sonuçta; Güney Doğu İttifakının kendi işleri ile meşguliyetinden dolayı Kafkas Hükümetinin barış görüşmelerine hazır olduğunun Vehib Paşa'ya acilen bildirilmesine karar verilmiştir⁹⁷. Olaylar olumsuz yönde gelişmeden görüşmelere biran önce başlamak hususunda kesin karara varmaktan başka çareleri kalmamıştır. Yapılan toplantıda şu teklifler ileri sürülmüştür;

- 1- Görüşmelerin yalnız Vehib Paşa ile değil, İtilaf Devletleri ile yapılması.
- 2- Meselenin teknik yönünü komiserlik kendi üzerine almalıdır.
- 3- Direktiflerin, Seym meclisi belgelerin işlenmesini komisyona vermelidir.
- 4- Kesin direktifleri Maveray-ı Kafkas Seym'i verecektir.
- 5- Görüşmelere girilmesi hususunda müttefik devletlere ve komşu devletlere bilgi verilecektir.

⁹⁵ Dokümenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 37, s.60.

⁹⁶ ATASE, K. 2921 D. 511 F.1-37.

⁹⁷ Hovannisian, Armenie..., s.121.

6- Brest-Litovsk'daki barış görüşmeleri, Halk Komiserleri Şurası tarafından durdurulduğu için, herkese, Maveray-ı Kafkas Komiserliğinin barış görüşmelerine başlandığının bildirilmesi. Demarkasyon hattının muhafazası ve çetecilere tesir gösterilmesi⁹⁸.

Bu arada Ermeniler ise ülkelerinin söz konusu olduğu Brest-Litovsk görüşmelerine katılmak için Ermeni şair Vahan Terian'ı Sovyet delegasyonunda yer alması için seçmişlerdir. O da, Ermeni çıkarlarının savunulmasıyla ilgili olarak bir dosya hazırlamaları için tarihçi Nicolas Adontz'a, solcu Taşnak Rustom Zarian'a, Levon Tigranian ve Mikail Adjemian gibi hukukçulara çağrıda bulunmuştur⁹⁹.

Toplantıda yapılan yukarıdaki teklifler hususunda daha sonra oy birliği ile şu kararlara varılmıştır:

1- Esas direktifler ve barış şartları Maveray-ı Kafkas Seym'i tarafından hazırlanacaktır.

2- Maveray-ı Kafkas Komiserliği barış şartları konusunda belgeler toplamak ve Maveray-ı Kafkas Seym'i karşısında rapor vermek için komisyon seçmek.

3- Maveray-ı Kafkas Komiserliği, Türkiye'ye cevap hazırlamak için tayin edilen zamanda komisyon seçmek.

4- Maveray-ı Kafkas Komiserliği, temsilcilerini, yerini ve vaktini belirlemek için ilk görüşmelerin yapılmasını kendi üzerine alma¹⁰⁰.

Alınan bu kararların hemen akabinde harekete geçen Gegeçkori,¹⁰¹ 6 (19) Şubat 1918 de Vehib Paşa ile irtibata geçerek yapılacak olan görüşmelerin yeri ve zamanı hususunda teklifte bulunmasını talep etmiştir. Bu talebi derhal değerlendiren Vehib Paşa 10 (23) Şubat 1918 de cevabi

⁹⁸ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No; 35, s.52-54.

⁹⁹ Afanasyan, L'armenie L'azerbaidjan..., s.34-35.

¹⁰⁰ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 35, s..55-57; Hovannisian, Armenie..., s.121.

¹⁰¹ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No:37, s.60.

bir telgraf göndererek, 20 Şubatta Türk ordusu başkumandanına kesin barış görüşmeleri ve Maveray-ı Kafkas hükümetinin tanınması için esas olabilecek ilk şartların birlikte hazırlanması için vekiller grubunun Tiflis'e gitmeğe hazır olduğunu bildirmiştir¹⁰².

Aynı gün Trans-Kafkas Seym'i açılmıştır. Seym, Trans-Kafkas'tan olan Umum Rusya Kurucu Meclisi üyelerinden ve her partiden kurucu meclise seçilmiş mebusların sayısının üç misli oranında temsilcilerinden düzenlenmişti. Menşevikler ve Taşnaklar 30, diğerleri 83 kişiden oluşuyordu. Seym'in bu şekilde oluşturulması hakkında genel bir değerlendirme yapan Boryan şunları yazmaktadır; " Trans-Kafkas mücadele sahasına çevrilmişti. Trans-Kafkas hainlerinin ve Kuzey Kafkasya'nın karşı devrimci generallerinin yardımıyla İngilizler, Trans-Kafkas'ı tutmaya ve Moskova aleyhine anti-Sovyet güçlerin geniş bir şekilde oluşturulması için ortam yaratmayı ümit ediyorlardı. İngiliz generali Denstervil, bu konuda şunları söylüyordu, " Çar generallerinin çıkarları bizim çıkarlara büsbütün uygun geliyor. Pamuğu Almanlar'dan mümkün olacak. Bu ise artık bizim başarımızdır. Kendi bakışlarımızı Kafkasya'ya çevirmekle, Trans-Kafkas'ı elimizde bulundurduk ve merkezi Asya'nın kapılarını muhafaza ettik"¹⁰³. Boryan'ın bu yorumu oldukça ilginçtir. İngilizlerin Trans-Kafkasya'daki hain emellerini öğrenmek açısından önemlidir.

Seym bu şekilde açıldıktan sonra aynı günü Maveray-ı Kafkas Hükümetinin toplantısında Vehib Paşa'nın mektubu görüşülmüştür¹⁰⁴. Hatta Almanya'nın Rusya'ya hücum ettiği bir zamanda Türkiye ile barış hususunda anlaşmanın mümkün olup olamayacağı dahi tartışılmıştır. General Lebedinskiy yaptığı açıklamada; cephede Rus askerinin geri çekildiğini geçici olarak hiç bir stratejik önemi olmayan küçük kuvvetlerin kaldığını, boşaltılan bölgelerdeki Türk halkının Ermeni çetelerinin zulmüne maruz kaldığını söylemiştir¹⁰⁵.

¹⁰² Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 40, s.62.

¹⁰³ Boryan, Armeniya..., s.403.

¹⁰⁴ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 41, s.62-63.

¹⁰⁵ Hovannisian; Armenie..., s.121.

Bu arada Jordanya ise Seym'de Gürcü ve Azeri menşeviklerine ait bir deklarasyon ilan etmiştir. Bu deklarasyonda ülkedeki genel durumun kötü olduğunu kazalarda anarşinin git gide güçlendiğini söylemiştir. Yine bir kaç gün sonra Seym Meclisinde söylediği nutkunda ise şunları söylemiştir; “ Biz hergün her saat işitiyoruz ve gazetelerden duyuyoruz ki, anarşi aşamasına girmişiz. Bu anarşi aşaması git gide büyüyerek milli çatışmalar forması olmaktadır. Biliyorsunuz ki, bu anarşi ile bizim site iktidarı ve yerli iktidar mücadele etmektedir. Ama bu mücadele durdu. Herhangi bir sonuç vermiyor¹⁰⁶”.

Bu karışıklık hakkında Boryan ise şu satırlara yer vermektedir; “ Aslında devlet hakimiyeti artık çalışmıyordu. Bir bütün olarak memleket iktidarsızlık durumunda bulunuyordu. Ayrı ayrı bölgelerde hakimiyet, isyancı kitlelerin elinde idi. Hem de milli şuralar ve birlikler belirli plan ve mütendekil sistem olmadan hareket ederek milli amaç ve vazifeleri takip ediyorlardı. Milli şövenist grup, hala siyasi ve içtimai yönden teşkilatlanmamıştı. Milli akislik devlet prensiplerinden ve ülkenin çıkarlarından üstündü. Herkes siyasi devlet körlüğü hastalığına tutulmuştu. Hemen hemen bütün ülke genel ortak devlet çıkarlarını korumak azminden vaz geçmişti¹⁰⁷”.

Aslında ülkedeki bu karışıklık Osmanlı Devleti için faydalanılması gereken önemli bir husus olabilirdi. Bu durumdan çok daha iyi bir şekilde istifade edilebilirdi. Durumu değerlendiren Vehib Paşa, cephede askerlerine verdiği talimatta, Rus mümtazam kuvvetleriyle temasa geçinceye kadar ilerleme emri vermiştir. Mumtazam kuvvetlerle çarpışmak ise yasak edilmiştir. Lebedinskiy, vaziyet böyle iken askeri hareketin yeniden başlayamayacağını, çünkü milli kıtaların kısa zaman içerisinde kurulamayacağını, hatta savaşı devam ettirmek için silahlı kuvvetlerin olmadığını özellikle belirtmiştir. Fakat Taşnaksütyuncular bir türlü ara-dan çekilmek istemiyorlardı. Onlar Vehib Paşa'nın son cevabının Almanya'nın

¹⁰⁶ Boryan a.g.e., s.405.

¹⁰⁷ Boryan, a.g.e., s.406.

ileri hareketinin başlamasından sonra alındığını dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bu durumu hesaba kattığını vurgulamışlardır¹⁰⁸. Aslında Vehib Paşa'nın barış teklifi, hem Maveray-ı Kafkas komiserliği hem de Rusya için bulunmaz bir nimet olup özellikle Rusya'yı Kafkasya cephesini savunmak zaruretiinden de kurtaracaktı.

Bunu çok iyi değerlendiren Başkan Gegeçkori, bütün bu fikir ve beyanlardan ve genel değerlendirmelerden sonra oy birliği ile barışın imzalanılmasına karar verildiğini bildirmiştir. Görüşmelerin yeri ve zamanı hususunda tartışmalara geçilirken, kafasında bir takım şüpheler uyanan bir üye; Türkiye'nin barışın imzalanmasında acele etmesinin altında diplomatik bir oyunun gizli olduğunu, Türkiye'nin Almanya menfaatlerine uygun hareket ettiğini ileri sürerek bu meselede dikkatli olunulması gerektiğini vurgulamıştır. Bundan dolayıda görüşme yeri olarak Tiflis değil de her hangi bir tarafsız yerin seçilmesi ve İstanbul'da toplanılmasını talep etmiştir. Maveray-ı Kafkas Hükümetinin bu anlaşmayı imzalarken Rusya'nın müttefikleriyle anlaşarak imzalaması gerektiğini de ifade etmiştir¹⁰⁹.

General Levandovski ise; görüşmelerin Tiflis'te yapılmasının diplomasi nazarında kendisini mağlup hesap etmek demek olduğunu söylemiştir. Chenkoli'de bir açıklama yaparak, barış görüşmelerinin bir sonuç verip verimiyeceğinin belli olmadığını, bunun için olumsuz sonuç vermesi halinde askeri kıtaların hazır bulunmasının da gerekli olduğunu ve görüşmelerin yeri hususunda ise; ya İstanbul'un ya da herhangi bir tarafsız yer mesela Trabzon'da yapılmasının uygun olacağını söylemiştir.

Bu şekilde uzun süren görüşmelerden sonra sonuçta görüşmelerin Trabzon'da yapılmasının uygun olacağı kararına varılmıştır¹¹⁰. 17 Şubat'ta ise Maveray-ı Kafkas temsilcilerinin Trabzon'a gidecekleri bildirilmiştir¹¹¹.

¹⁰⁸ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 41, s. 64-65.

¹⁰⁹ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii Belge No: 41, s. 66.

¹¹⁰ Kadişev, İnterventsiya..., s.45; Muratoff, Allen; 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi..., s.429; Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri..., s.19.

¹¹¹ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 44, s.73.

Alınan bu karar 12 (25) Şubat 1918 tarihili telgrafla Türk komutanlığına da duyurulmuştur¹¹².

Merkezde alınan bu önemli karardan sonra diğer yandan cephede bir takım önlemler alınmış ve General Odişelitze, emrindeki bütün subaylara Osmanlı birlikleriyle çarpışma niyetinde olmadıklarını, barış yapılıncaya kadar yerlerinde kalmalarını ve anlaşma hükümlerine göre silahların ve öteki askeri malzemenin ya Rusya'ya taşınacağını ya da toptan Osmanlı Devletine teslim edileceğini bildirmiş ve Osmanlı birlikleri eğer barış imzalanmadan önce bölgeyi ele geçirirlerse, bu durumda topların tahrip edilmesini ve birliklerin subaylarıyla beraber Rusya'ya çekileceklerini bildirmiştir¹¹³.

Komiserlik, barış yapılması hususundaki kararını ayrıca durumdan haberdar olması için Ukrayna'ya 13(26) Şubat 1918 tarihli bir telgrafla bildirmiştir¹¹⁴. Sonuçta Seym, Osmanlı Devleti ile Trans-Kafkas Cumhuriyeti arasında anlaşma yolu ararken diğer yandan 3 Mart 1918 de Türkiye ve Rusya arasında Brest-Litovsk andlaşması imzalanmıştır. Bu andlaşmanın 4. maddesine göre; “ Rusya Doğu Anadolu vilayetlerinin boşaltılmasının ve Osmanlı Devletine düzgün bir şekilde teslimini sağlamak için çaba harcayacaktır. Kars, Ardahan, Batum Sancakları da zaman geçirilmeden Rus askerleri tarafından boşaltılacaktır. Rus hükümeti bu sancakların genel hukuk ve devletler hukuku yönünden alacağı yeni şekle karışmayacak bu bölgenin halkı kendi yönetimini seçme hususunda özgür bırakılacaktır”.

Fakat sonuç kararlaştırıldığı gibi olmamış Maveray-ı Kafkas Seym başkanı Chenkoli ve hükümet başkanı Gegeçkori, bu anlaşmayı tanımadıklarını bildirmişlerdir. Osmanlı Devleti ise bu andlaşmaya dayanarak Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılmasını istemiş, ayrıca bu meselelerin görüşülmesi için de Trabzon'da bir toplantının yapılmasını uygun görmüştür.

¹¹² Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, BelgeNo: 42, s.66-67; ATASE, K.2921 D.511 F.1-42.

¹¹³ Khlebof'un hatırası, s.10; Kasım, Talat Paşa'nın Anıları..., s.117.

¹¹⁴ Dokumenti i Materiali Povineşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Belge No: 43, s.67.

Maveray-ı Kafkas Hükümeti bu teklifi kabul ederek Osmanlı Devleti ile görüşmelerde bulunması için Gürcü Chenkoli başkanlığında 11 kişilik bir heyeti Trabzon'a göndermiş ve nihayet 14 Mart günü Hüseyin Rauf Bey'in başkanlığında ilk görüşmeler başlamıştır. Her ne kadar görüşmeler olumlu bir havada başlamış gibi gözüküyorsa da bu görüşmeler başlamadan önce 1 Martta meclis, 1914 Trans-Kafkas sınırının yeniden tanınması, Türkiye'nin egemenliği altındaki Türk-Ermeni muhtariyetinin sağlanması ve doğu Anadolu'daki milletlerin kendi kendilerini idare etme hakkını ön gören şartları karar altına almıştır¹¹⁵. Bu şekilde alınan kararlardan sonra görüşmeler başlamıştır. Bu kararlar doğrultusunda menşevik Chenkoli'nin başkanlığında temsilciliğe selahiyet dahi verilmiştir¹¹⁶.

Rauf Bey, Trans-Kafkas temsilcilerine hitaben yaptığı konuşmada şunları söylemiştir; " İki yüz yıl süresinde çarlık rejimine karşı yaptığımız savaşlar, savunma savaşları olduğu için bizim genel talihimiz bu şerefli tarihle bağlı olmuştur. Sonuncu olayda malesef size yardım etmek işinde bizim tarihi görevimizi yerine getirmeye mani oldu¹¹⁷", demiştir. Yapılan görüşmelerde Maveray-ı Kafkas heyeti savaştan önceki 1914 sınırında ve Ermeni istekleri yönünde direnmiş ve Brest-Litovsk'u tanımadığını Rusya'nın, Kafkas ülkelerini başkalarına veremeceğini bildirmişlerdir. Osmanlı hükümeti ise Brest-Litovsk anlaşmasının uygulanmasını istemiş, Maveray-ı Kafkas hükümetinin bağımsızlığını isbat edemeyeceğini ve bunu gösteren hiçbir kanıt bulunmadığını buna göre Rus hükümetinin Brest-Litovsk anlaşmasının imzalandığı takdirde Kafkas toprakları üzerinde tasarruf hakkı bulunduğunu ileri sürmüştür. Bundan sonra bir müddet görüşmeler kesilmiştir.

20 Martta Osmanlı heyeti, Maveray-ı Kafkas temsilcilerine görüşmelerin artık başlaması gerektiğinin ve her iki tarafın arzu ettiği kesin ve mutlu sonuca varabilmesi için kendi hükümetlerinin bağımsızlığını ve yönetim biçimini ilan etmesi talebinde bulunmuşlardır. Bu talebin aka-

¹¹⁵ Muratoff, Allen, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harpler..., s.429.

¹¹⁶ Kadışev, İnverventsiya..., s.45.

¹¹⁷ Zavriyev, K Noveşey İstorii..., s.47.

binde Seym'de, bu seferde Türk ordusunun ilerlemesi ve Trabzon'daki Osmanlı heyetinin kendilerine sunduğu bağımsızlığı ilan meselesi görüşülmeye başlamıştır¹¹⁸. Böylece Trabzon'daki görüşmeler olumlu bir sonuç vermekten uzak kalmıştır.

Bir yandan Seym'de bu konuda münakaşa ve görüşmeler devam ederken III.Ordu tekrar ileri harekate başlamıştır. Zaten daha önceden cephede de başkentteki gündeme paralel olarak gelişen olaylar meydana geliyordu. Rus askeri Kafkas cephesini tamamen boşaltmıştı¹¹⁹. Boşalan bölgede aşağı yukarı 40000 kişilik Ermeni-Gürcü kuvveti kalmıştır. Fakat bu kuvvetlerde gerek mühimmat gerekse geri hizmeti bakımından yetersizdi. Tiflis'de bu kuvvetlerle ilgili yapılan toplantıda Gürcü, Ermeni ve Müslümanlardan birer kolordu oluşturulması ve bu kuvvetlerle harpten önceki sınırın muhafaza edilmesi kararı alınmıştır. Alınan bu kararın meclisteki Ermeni ve Gürcü üyelerinin desteği ile alındığı inkar edilemez bir gerçektir¹²⁰.

İşte bu şekilde her ne kadar harpten önceki sınırın korunması için çaba sarfedilmişse de kısa zaman sonra III. Ordunun tekrara ileri harekate başlaması onların bu kararını altüst etmiştir. Çünkü bu arada Kafkaslar'daki güç karışıklığı olanca kuvvetiyle devam etmekteydi. Kafkaslar'daki Rus kazakları bile bolşevikler harp ilan ediyorlardı. Bunun için mecliste alınan kararı da normal karşılamak gerekir.

Çünkü Brest-Litovsk barışı imzalandıktan sonra Osmanlı Devleti, Trankafkas'ın kendi temsilcilerini Brest-Litovs konferansına göndermemelerini bahane ederek Trans-Kafkas'ın bağımsızlığını şüphe altına almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti Trans-Kafkas'ı, Rusya'nın bir parçası

¹¹⁸ Yıldırım,Rus-Türk-Ermeni münasebetleri..., s.110.

¹¹⁹ Rus askerlerinin cepheyi boşaltmasıyla ilgili olarak Tanin Gazetesinde şu haber yer almaktaydı; "1918 yılı başında Rus cephesinde büyük hareket olmamış, Çar ordularını oluşturmak için gayret sarfetmişse de ilkbaharla birlikte başlayan ihtilalin sonucunda bu çalışmalar boşa gitmiştir. Bundan dolayı Rus cephesinde Çar orduları tarafından ciddi bir hücum yapılmamıştır". Bkz. Tanin, I Kanun-i sani 1918 Numro 3253. Sanders, Limon Von; Türkiye'de Beş yıl, Çvr. M.Şevki Yazman, İstanbul 1968, s.183.

¹²⁰ ATASE, K 2921 D. 511 F.1-55

gibi kabul etmekle, Rusya'nın imzaladığı anlaşmayı yerine getirmesini istemiştir¹²¹.

Kısa süre sonra Vehib Paşa 10 Martta Trans-Kafkasya Komiserliği başkanına ve Trans-Kafkasya barış temsilciliği başkanına gönderdiği telgrafında; Brest-Litovsk anlaşmasına dayanarak Kars-Ardahan ve Batum'un boşaltılması talebinde bulunmuştur. Bu vilayetlerin talep edilmesi üzerine Brest-Litovsk koferansındaki Rus temsilcileri olayı büyük bir tepkiyle karşılamışlardır. Sonuçta Almanların bu talebini yerine getirmek zorunda kalan Rusya, Batum, Kars ve Ardahan'dan birliklerini çekmeye başlamıştır. Hatta Brest-Litovsk anlaşması üzerine bu bölgenin halkına, halk oylaması yoluyla devlet yönetimini kurması hakkı dahi verilmiştir.

Rus yazarı Kadişev, bu bölgenin Türklere verilmesi hakkında şu yorumu yapmaktadır; " bu bölgenin siyasi, ekonomik ve medeni hayat şartları tamamiyle Trans-Kafkas'ın çıkarları ile koparılmayacak tarzda bağımlı idi. Milliyet esasına göre bu bölgede çok sayıda Ermeni ve Gürcü halk bulunmaktaydı¹²²". Bu Rus yazarı gibi diğer yabancı yazarlar ve politikacılar, Türklere, bu bölgedeki gerçek haklarını savunmaktan geri koyalırdı Bu bölgenin talep edilmesinde ısrar edilmesi üzerine bu isteğe cevap veren Kafkas Kurucu Meclisi başkanı Maveray-ı Kafkas'ın, Rus Sovyet hükümetini ve dolayısıyla Brest-Litovsk barışını tanımadığını söylemiştir¹²³.

Bu arada Maveray-ı Kafkas heyeti görüşmelere başlamak üzere Trabzon'a geldiğinde kenti Türklerin eline geçmiş olarak bulmuştur. Trans-Kafkas delegeleri 8 Martta Trabzon'a geldikleri halde Türk delegelerinin gelişi kaskden geciktirilmiştir. Böylece konferans 14 Marttan önce başlamıştır¹²⁴. Rauf Bey başkanlığındaki Türk heyeti Trabzon'a geldikten sonra 14 Martta artık görüşmeler başlatılmıştır. Trabzon konferansına ait muhtıranın ilk maddesinde Brest-Litovsk ile Türkiye'ye verilecek böl-

¹²¹ Zavrıyev, K Noveyşey İstori..., s.47.

¹²² Kadişev, İnterventsiya i Grajdanskaya..., s.46.

¹²³ Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri..., s.21.

¹²⁴ Allen, Muratoff, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki harpların Tarihi..., s. 431.

gelerin derhal tahliyesini talep eden daha önce Vehib Paşa tarafından General Lebedinskiy'ye (10 Martta) gönderilen telgraf gelmektedir. Trans-Kafkas delegeleri Brest-Litovsk barışını tanımadıklarını ve onun şartlarına bağlı olamayacaklarını belirterek bunu şiddetle protesto etmişlerdir. Daha sonraki görüşmeler ise bu tablo üzerinde gerçekleşmiş ve Trans-Kafkas delegeleri boş yere kendi şartlarını kabul ettirmeye çalışmışlardır¹²⁵.

Bu görüşmelerde Rauf Bey'in görüşü açıktır. Maveray-ı Kafkas, Rus Sovyet hükümetini tanımadığına göre ilk önce kendisini tanımlamalıydı. Ancak hukuki bir varlık edindikten sonra Osmanlı Devleti teksilcileriyle görüşebilirdi. Bu şartlar yerine getirilinceye kadar ortada tek bir hukuki varlık vardı. O da Sovyet hükümeti ve onunla imzalanmış olan Brest-Litovsk barışıydı. Görüşmeler bu şekilde devam ederken 22 Mart günü delegelerin bir kısmı Tiflis'e dönmüş ve bir takım bölgesel imtiyazlar tanıyan yeni tekliflerle geri dönmüşlerdir. Fakat Türk delegeleri anlamsız geçen ve çıkmaza giren bu görüşmelerden artık sıkılmaya başlamışlardır¹²⁶. Çünkü Osmanlı Devletinin gerçekleştirmeye çalıştığı amacı; Kars, Ardahan ve Batum alındıktan sonra Güney Kafkasya'da bağımsız bir Kafkas Cumhuriyeti kurmaktır. Kurulan bu cumhuriyet ise Rusya ile Türkiye arasında tampon bir bölge oluşturacaktı. Fakat devam eden Trabzon görüşmelerinde Gürcüler Batum'u, Ermeniler ise Kars'ı vermek istemiyorlardı. Bu arada Taşnaksütyun komitesi ise Osmanlı delegelerine, Türkiye'deki Ermenilerin, Türk toprakları içinde kendi geleceklerine kendilerinin karar verme hakkına sahip olmaları gerektiği teklifinde bulunmuşlardır. Osmanlı delegeleri onların bu tekliflerine çok sinirlenmiş ve bu meselenin hükümetin işi olduğunu kimsenin karışmaya yetkisi ve hakkı bulunmadığını, böyle teklifler yapıldığı müddetçe görüşmeleri kesebilecekleri söylemişlerdir.

Açıkça söylemek gerekirse yapılan görüşmelerin en önemli konusu sınırların durumu olmuştur. Bu konu da Brest-Litovsk anlaşmasıyla ke-

---

¹²⁵ Allen, Muratoff, a.g.e., s.432.

¹²⁶ Allen, Muratoff, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi..., s.432.

sinleşmiştir. Maveray-ı Kafkas delegeleri yetki almak için Tiflis'e gitmiş ve bir süre sonra Trabzon'a dönmüşler ve 23 Mart 1918 de Türk delegelerine bir mektup vermişlerdir. Bu mektupta; “ Kars'ın bazı kısımlarının Türklere verileceğini fakat ve Ermeni göçmenlerinin Kafkasya'ya dönmelerine izin verilmesini istiyorlardı”. Fakat bu arada Türk ordusu Batum'a doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu yüzden 28 Mart 1918 de Kafkas Cumhuriyeti Seym delegeleri, Brest-Litovsk barışını kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Osmanlı Devleti ise, 30 Mart 1918 de Batum askeri komutanlığına bir mesaj göndererek Batum'un bütün istihkamlarıyla birlikte Türklere teslim edilmesini aksi taktirde 1 Nisandan itibaren tarruza geçilip zorla alınacağını bildirmiştir. Fakat Trabzon'daki Kafkas Cumhuriyeti delegeleri Batum'un kendini savunabileceğine inandıklarından dolayı bu öneriyi karşılık vermeden Tiflis'e dönmeye karar vermişlerdir. Bu ise savaşın yeniden başlamasına sebep olmuştur. Tiflis'te Seym hükümeti ise savaşı yönetmek için hükümet başkanı ve harbiye bakanı Gegeçkori, içişleri bakanı Ramışvili ve maliye bakanı Garçikyan'ı seçmiştir. Trabzon görüşmelerinde ise Chenkoli, Osmanlı delegelerine görüşmeleri biraz ertelemek için Tiflis'e döneceklerini bildirmiştir.

Başka çözümler aramağa başlayan Osmanlı Devleti, meseleyi en kısa zamanda halletmenin yolunu bulmaya çalışıyordu. Özellikle Osmanlı, İngiliz, Fransız ve Alman etkileşimi arasında bocalayan Menşevikler, Taşnaklar, Musavatçılar, Trabzon ve Tiflis'te bitmez tükenmez tartışmalar yaparken, Türk orduları ilerlemeye başlamıştı. 5 Nisan da Sarıkamış, 14 Nisanda Batum ve 25 Nisanda Kars geri alınmıştır¹²⁷.

5 Nisanda Sarıkamış'ın ele geçirilmesinden hemen sonra ertesi gün Rauf Bey, Trabzon'daki tartışmaları keserek Kafkas heyetine bir ultiatom gönderip, hem Brest-Litovsk barışının tanınmasını hem de Türkiye ile kesin görüşmelerde bulunabilmek için Maveray-ı Kafkas Cumhuriyetinin kendini bağımsız bir devlet olarak Rusya'dan ayırdığını kesin bir biçimde

¹²⁷ Parmaksızoğlu, Ermeni komitelerinin İhtilal Hareketleri..., s.133.

açıklamasını istemiştir¹²⁸. Bundan başka ayrıca tahliyesi istenen yerlerin ayın sonuna kadar boşaltılmasını talep etmiştir¹²⁹.

Bu talepler ve ultimatoların sonucunda 26 Nisanda Maveray-ı Kafkas Cumhuriyetinin ilk hükümeti kurulmuştur. Fakat bu hükümet kurulduğunda, yukarıda da söylediğimiz gibi Kars ve Batum Türk ordularının eline geçmişti ve sınırlar 1877-78 savaşıdan önceki sınırlara dayanmıştır¹³⁰. Vehib Paşa, hemen 28 Nisanda Osmanlı Devletinin yeni Cumhuriyeti tanıdığını Tiflis'e bildirmiş ve onları, Batum'da yeni bir konferansa çağırmıştır.

Gelişen bu olaylar karşısında Tiflis Seym'i, daha önce Trabzon'da Türk heyeti tarafından ileri sürülen şartları kabul etmiş ve Maveray-ı Kafkas Cumhuriyeti adıyla müstakil bir devlet olarak hükümet başkanı ve dışişleri bakanı Chenkoli'nin başkanlığında bir heyet oluşturarak Osmanlı Devleti ile kesin barış imzalamak üzere Batum'a göndermiştir¹³¹. Batum konferansına kırk kişilik kalabalık bir delege grubu ile katılmışlardır. Bu delegelerden dördü Ermeni, dördü Azeri Türkü, üçü Gürcü idi. Yine bu toplantıya Kuzey Kafkasya ve Dağıstan delegeleri de katılmıştır. Ayrıca Alman temsilcisi General Von Losoy da bulunuyordu. Halil Bey'in başkanlığındaki Türk heyetinin görüşü Trabzon'daki kadar açıktır. Brest-Litovsk barışı artık tarafları bağlamamaktaydı. Şunu da ifade etmemiz gerekirken, her iki tarafın üç aydan beri savaş halinde bulunmaları, Osmanlı Devleti için yeni isteklere yol açmıştır. Bu yeni istekler ise; Ahıska, Ahıl-kelek, İğdır, Gümrü, ve Gümrü-Culfa demiryolunun geriye alınmasıydı. Çünkü Osmanlı Devleti 1828 sınırına ulaşmak istemekteydi. Bunun için Sadrazam Talat Paşa, Osmanlı heyeti başkanı Halil Paşa'ya gönderdiği talimatta; bilhassa Ermenilere kuvvetli bir devlet kurma imkanı verilmemesini, Osmanlı sınırında zayıf bir Ermenistan'a müsamaha edilebileceğini belirtmiştir. Bunun sonucunda Osmanlı heyetinin Ahıska ve

128 Yaresimos, Türk-Sovyet İlişkileri..., s.22.

129 Allen, Muratof, a.g.e., s.432.

130 Dukakinzade, Büyük Harpte Türk Cepheleri..., s.298.

131 Yıldırım, Rus-Türk-Ermeni Münasebetleri..., s.110.

Ahılkelek'in Türkiye'ye verilmesi isteği de kabul edilmiş ve böylece Türk talepleri, Brest-Litovsk'ta tesbit edilmiş olan sınırı da aşmıştır. Sonuçta Maveray-ı Kafkas Cumhuriyeti delegelerinin şaşkınlığına bakmadan Türk ordusu 15 Mayıs'ta Gümrü'ye girmiştir¹³². 14 Mayıs 1918'de Lenin bu meseleyle ilgili olarak verdiği raporda şunları söylemiştir; "Kafkas sınırında Gegeçkori hükümetinin affedilmeyen tereddütleri sonucu belirli olmayan bir durum yaratmıştır. Gegeçkori hükümeti, ilk önce Brest-Litovsk barışını kabul etmediğini bildirmiş sonra kendi bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat devletin sınırlarını kesinleştirmemiştir. Almanya ise bu durumdan faydalanmış, Türkiye de Almanya'yı izlemiş ve serbest hareket etmeye başlamıştır¹³³". Lenin'in bu sözlerinden Gegeçkori'nin hareketlerini tasvip etmediğini anlamak mümkündür.

Bu olaydan sonra, Türk ordusu Kafkas içlerine kadar ilerleyince Çiçerin, Kont Mirbah'a 11 Mayıs ve 15 Mayıs tarihli iki nota göndermiştir. Bu notalarda Maveray-ı Kafkas Hükümetini tanımadığını açıkça bildirmiş ve Batum konferansına katılmayı önermiştir. Fakat Türk ordusunun artan baskısı karşısında Kafkaslar'daki direnme hızla çökmüş ve 26 Mayıs 1918'de Maveray-ı Kafkas Cumhuriyeti kendini feshetmiştir¹³⁴.

Aynı gün Gürcistan bağımsızlığını ilan etmiş, yine aynı gün Ermeniler ve 28 Mayıs'ta Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Sonuçta Musavat partililer, Taşnaklar ve Menşevikler bu parçalanmadan sonra İngiltere'nin, Almanya'nın ve Türkiye'nin kışkırtmaları yüzünden anlaşamayınca Musavatçılar Türkiye'nin, Menşevikler Almanya'nın, himayesine sığınmışlar Taşnaklar ise ufukta pek görülmeyen İngiliz himayesini beklemeye koyalmuşlardır.

Böylece Batum konferansı 4 Haziran 1918'de bu üç cumhuriyetle Osmanlı Devleti arasında imzalanan üç ayrı barışla sona ermiş, Osmanlı toprakları doğuda Ahıska ve Ahılkelek'in katılımıyla da 1828 sınırına var-

¹³² Yaresimos, Türk-Sovyet İlişkileri..., s.22; Dukakinzade, Büyük Harpte Türk Cepheleri..., s.298

¹³³ Zavriyev, Noveşey İstori..., s.47.

¹³⁴ Parmaksızoğlu, Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri..., s.133.

mıştır. Ayrıca Azerbaycan ile imzalanan anlaşmanın dördüncü maddesine göre; Azerbaycan Cumhuriyeti hükümeti tarafından istenildiğinde Osmanlı Devleti iç düzen ve güvenliği sağlamak ve asayişini geri getirmek için gerekli gördükçe silah gücü ile yardıma bulunma hakkını elinde tutacaktır¹³⁵. Gegeçkori, anlaşma yapıldıktan sonra 4 Eylül 1918 de yaptığı bir konuşmasında başlangıçtan beri takip etmeye çalıştığı politikasının gerçek yüzünü şu şekilde açıkça ifade etmiştir; " Biz şerefsiz Brest-Litovsk anlaşmasını felç etmek için Osmanlı Devletine savaş ilan ettik¹³⁶", demiştir.

Böylece Gegeçkori, Brest-Litovsk anlaşmasını reddederek Trans-Kafkas Cumhuriyetini, Sovyet Rusya'sından tecrit etmek politikasını güdüyordu. Bu amaçla da her hangi bir hazırlığı olmadığı halde Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır¹³⁷.

Maveray-ı Kafkas Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Ermenilerle olan ikili münasebetlere gelince, münasebetler yine eskisi gibi devam etmiştir. Yeni kurulan " Ermeni milli meclisi yakın günlerde kurulacak hükümete verilmek üzere Ermeniligin siyasi ve idari işleri üzerine almalıdır" şeklinde başlayan Ermeni istiklal bildirisini yayınlamıştır. 28 Mayıs'ta Ermenistan'ın bağımsızlığı ilan edilince A.T. Hadisyan, Kaçaznuni ve Babacanyan'dan oluşan Ermeni heyeti, Osmanlı heyetiyle görüşmelere başlamıştır. Bu heyet;

1- Ermenilere bırakılan yer çok azdır. Ermenilerin burada yerleşmelerine ve geçinmelerine imkan yoktur.

2- Ermeni meselesi milletlerarası bir problemdir. Bu gibi anlaşmalarla ortadan kalkmaz.

3- Ermeniler için çizilen Ermenistan, Türk-Ermeni anlaşmazlığına sürekli kaynaklık edecektir, diyerek itirazda bulunmuştur¹³⁸.

135 Yaresimos, Türk- Sovyet İlişkileri..., s.25.

136 Kadişev, İnterventsiya i Grajdanskaya..., s.46.

137 Kadişev, a.g.e., s.47.

138 Parmaksızoğlu, Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri..., s.133.

Osmanlı heyeti, onların bu itirazlarına verdiği cevabında, Ermenistan'daki Türklerin Türk topraklarına alınmasının mümkün olacağını, Osmanlı Devleti'nin, Ermenilerin bağımsızlığını tanıyacağını bildirmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda Osmanlı Devleti, Ermenistan'la 10 000 km lik toprak bırakmayı kabul etmiştir. Böylece Batum anlaşması taraflarca imzalanmıştır (3 Haziran 1918).

Batum Anlaşmasıyla Ermeni meselesinin birinci dönemi kapanmıştır. Batum anlaşması ilgililer tarafından imzalandığı halde, Ermeniler Brest-Litovsk anlaşmasında kendilerine verilen yerleri tekrar elde etmek için çabalyorlardı. Bunun üzerine Osmanlı doğu orduları grup komutanı Esat Paşa, 2 Temmuz 1918 tarihinde, Batum'dan Ermeni Millet Meclisi başkanlığına şu mesajı göndermiştir; “ 3 Haziran 1918 tarihinde Batum'da imzalanmış olan anlaşmanın II. maddesi gereyince Bakü'deki Ermeni kıtalarının geri çekilmesi ve oradaki kıtalarının Ermenistan Cumhuriyeti sınırları içerisine alınmaları için Yüzbaşı Hüsamettin Bey'e gönderilen arzulanat ve arkadaşının Bakü'ye gidemeyerek Tiflis'e geri döndükleri anlaşılmıştır. Buradaki Ermeni kıtaları Bolşevikler ile işbirliyi yaparak kıtalarımıza saldırmışlar ve Azerbaycan Cumhuriyeti içindeki Müslüman köylerini yakıp yıkmışlar ve halkını öldürmüşlerdir. Ermeni kıtalarının barış andlaşması gereyince Bolşeviklerden ayrılması ve biranevvel, Ermenistan Cumhuriyeti sınırları içine alınarak, Müslümanların tecavüz ve tahriplerden kurtarılması için uygun ve etkili önlemlerin alınmasını rica ederim”. Haziran sonunda Almanya'nın da baskısıyla Aharanyan, Babacanyan, A.T. Hadisyan ve General Gorganyan gibi Taşnak liderlerinden oluşan bir Ermeni heyeti, İstanbul'a gelmiş ve Kasım ayına kadar İstanbul'da kalmıştır.

Bu süre içerisinde Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla gerek Kafkas Ermenileri gerekse Türk topraklarında yaşayan Ermeniler, pek çok ümitlere kapılmışlardır. Osmanlı Devleti ile giriştikleri yakın komşuluk ilişkilerini biranda bırakıp içte ve dışta eski taktik ve kıskırtıcılıklarına geri dönmüşlerdir.

Mondros Mütarekesindeki Ermenilerle ilgili maddeler şunlardır:

4. Madde, Müttefikleri esirleri, bütün esir Ermeniler İstanbul'da toplanarak kayıtsız ve şartsız müttefiklere teslim olacaklardır.

11. Madde, İran'ın kuzeybatısında ve Kafkaslarda bulunan Türk kitaları geri çekilecektir.

24. Madde, 6 ilde kargaşa çıktığında, müttefikler bu illerin herhangi bir kısmını işgal yetkisine haizdirler¹³⁹.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra olaylar tamamen farklı bir seyir takip etmiştir. Artık mağlup bir devlet sıfatıyla savaştan çıkan Osmanlı Devleti, gerek Ermeni meselesini gerekse diğer meseleleri kendi istediği doğrultuda yönlendirebilmesi için ilk etapta kendisini toparlaması gerekiyordu. Çünkü İngiliz ve Fransızlar bu sahnede başrolü oynamaya başladıklarında karşılarında yenilmiş ve güçsüz bir devlet bulmuşlardı. Bu durumu da çok iyi değerlendirmişlerdir.

Özellikle İngilizlerin Bakü'ye ve Batum'a gelmeleri, Türk kuvvetlerinin bölgeden çekilmeleri ile Maveray-ı Kafkasya'daki siyasi ve askeri durum kökünden değişmiştir. İngilizler bilhassa Taşnakçı Ermenileri himayeleri altına almışlar. Menşevik Gürcüler de yine İngilizlerin himayesi altına girmişlerdir. Batum şehri de derhal Gürcülere bırakılmıştı. Ermeniler ise İngilizlerin desteği ile mümkün mertebe çok toprak ele geçirmek hevesiyle hemen harekete geçmişlerse de fakat karşılarında Kars'ta oluşturulan hükümete bağlı Türk çetecilerini bulmuşlardır. Bu çeteciler, Gürcüleri 1828 sınırına kadar çekilmeye zorlamışlardır. Bu ağır şartlar ve buhranlı bir zamanda güçlü bir askeri birliğin oluşturulması Türk Milletinin kendi varlığını muhafaza ve müdafa yolundaki mücadele azminin bir görüntüsü ve adeta Milli Mücadelenin bir müjdecisi olması itibariyle büyük bir önem taşımaktaydı.

---

139 Parmaksızoğlu, Ermeni Komitelerinin İhtital Hareketleri..., s.134.

Bütün bu faaliyetlerin karşısında yer alan İngilizler, bu bölgede Gürcü ve Ermenilere her türlü desteği vermekten kaçınmamışlardır. Gürcüler, İngiliz desteği ile Ahıska ve Ahılkelek'i ele geçirmişler, Ermeniler ise bu desteğe güvenerek tecavüzlerini arttırmışlardır. Mayıs 1919 da Kars'ı ele geçirmekle yetinmeyip, halkına zulüm ve işkence yapmışlardır. İngilizler ise bu vahşet karşısında sadece seyirci kalmışlardır. İşte Mondros Mütarekesini takiben Türkiye'yi bekleyen facialar silsilesi bu suretle Doğu Anadolu'da başlamış oluyordu.

İtilaf Devletleri Sovyetlerin Brest-Litovsk barışını kendilerine karşı ihanet olarak değerlendiriyorlardı. Bunun için adı geçen anlaşma 20 Eylül 1918 de hükümsüz sayılınca, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında siyasi münasebetler kesildikten sonra Paris Barış Konferansında Amerika, Fransa ve İngiltere başbakanları Türk devleti ve milletini ortadan kaldıracak tedbirler düşünmeye başlamışlardır. Kendi aralarında yaptıkları özel bir toplantıda başkan Wilson, Anadolu'da büyük bir Ermenistan yaratmak istediğini ve Türkler'in İstanbul'dan kovulmaları gerektiğini açıklamıştır.

Sonuçta başkan Wilson ve diğerleri bu emellerine hiçbir zaman ulaşamayıp Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu'da başlatılan Türk Milli Mücadelesinin başarıyla sonuçlandırılmasıyla bu devletlerin ve onların destekledikleri azınlıkların hayalleri de sonuçsuz kalmıştır.

ÖZET

Rusya'da Çarlık rejiminin yıkılması üzerine olaylar patlak vermiştir.Çarlık rejiminden sonra kurulan yeni hükümet de olayları durdurmada başarılı olamamıştır. Sonuçta Lenin, Rusya'nın kaderini ele geçirmiştir.

Ancak Maveray-ı Kafkas komitesi, Bolşevikler'in idareyi ele geçirmesini kabul etmemiştir. Daha sonra da ayrı bir idare organı kurulmasına karar vererek,Maveray-ı Kafkas Komiserliği'ni kurmuşlardır. Komiserlik kurulur kurulmaz, Petrograd'taki Sovyet hükümetini tanımadığını ilan etti. Esasen Sovyet hükümeti de kurulan bu komiserliği kabul etmemiştir. Kurulan bu komiserlik içinde Azerbaycan Türkleri, Gürcüler ve Ermeniler kendi içlerinde tamamen müstakil idiler. Her ne kadar bu şekilde birleşme ortaya çıkmış ise de gerçekte bu üç milletin milli hareketleri birbirine aykırıydı. Her üç millette kendisini destekleyecek bir kuvvet ve bir büyük devlet aramaktaydı.

Sonuçta Osmanlı Devleti, Sovyet Rusya ve Maveray-ı Kafkas Komiserliği ile barış görüşmelerine başlamış ve Sovyetlerle Brest-Litovsk anlaşmasını imzalamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Maveray-ı Kafkas Komiserliği, Azerbaycan Türkleri, Enver Paşa, Sovyet Rusya.

ABSTRACT

After the Czordom regime was demolished in Russia, events broke out. The new government which was established after the Czardom regime couldn't manage to stop the events either. As a result of this, Lenin got hold of the fate of Russia.

But, Transcaucasia Committee didn't approve of the Russ Bolsheviks to get governing. And then, it was decided that another governing department should be established, so Transcaucasia Superintendent was established. As soon as it was established, it declared that it hadn't recognized the Soviet Government in Petrograd. However, the Soviet Government didn't accept this superintendent. In this established superintendent Azerbaijan Turk, Georgians, Armenions were completely independent in their own bussiness. Although this union appeared in fact national movements of thse three nations were contrary to eachother. All these three nations had been searching a great power and a great state which would be able to support them.

As a result of this, negotiations for peace were begun among Ottoman Empire, Soviet Russia and Transcaucasia Superintendent, and Brest-Litovsk treaty had been signed with the Soviet.

Key Words: Ottoman Empire, Transcaucasia Superintendent, Azerbaijan Turk, Enver Paşa, Soviet Russia.